

35

Ερευνητικά
Κείμενα

Δεκέμβριος 2023

Έτος Ίδρυσης 2006

ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Ινστιτούτο Μικρών Επιχειρήσεων
ΓΣΕΒΕΕ

imegsevee.gr

Σάμος

Προτάσεις
για μια ολοκληρωμένη
οικονομική ανάπτυξη

Λεωνίδα Βατικιώτης

Έτος Ίδρυσης 2006

ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Ινστιτούτο Μικρών Επιχειρήσεων
ΓΣΕΒΕΕ

Σάμος

Προτάσεις
για μια ολοκληρωμένη
οικονομική ανάπτυξη

Λεωνίδα Βατικιώτης

ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Ινστιτούτο Μικρών Επιχειρήσεων

Γενικής Συνομοσπονδίας Επαγγελματιών Βιοτεχνών Εμπόρων Ελλάδας

Αριστοτέλους 46, 104 33 Αθήνα

Τηλ: 210 8846852, Φαξ: 210 884653

Email: info@imegsevee.gr

www.imegsevee.gr

Τίτλος: «Σάμος: Προτάσεις για μια ολοκληρωμένη οικονομική ανάπτυξη»

Τύπος δημοσίευσης: Ερευνητικά Κείμενα ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Χρονολογία δημοσίευσης: Δεκέμβριος 2023, Νο 35

Συγγραφέας: Λεωνίδας Βατικιώτης

Κριτικός αναγνώστης: Γιώργος Θανόπουλος

Σελιδοποίηση: Γιάννης Μισεντζής

Βιβλιογραφική αναφορά:

Βατικιώτης, Λ. (2023), «Σάμος: Προτάσεις για μια ολοκληρωμένη οικονομική ανάπτυξη», Ερευνητικά Κείμενα ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ 35/2023, Αθήνα: ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ σσ. 48

Οι γνώμες και τα επιχειρήματα που διατυπώνονται στο παρόν Ερευνητικό Κείμενο δεσμεύουν τους συντάκτες του και δεν εκφράζουν κατ' ανάγκη τις επίσημες θέσεις του ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ και της ΓΣΕΒΕΕ

Το παρόν ερευνητικό κείμενο εκπονήθηκε στο πλαίσιο του Υποέργου 1: "Μηχανισμός μελέτης και ανάλυσης οικονομικού περιβάλλοντος λειτουργίας μικρομεσαίων επιχειρήσεων" της Πράξης "Παρεμβάσεις της ΓΣΕΒΕΕ για τη συστηματική παρακολούθηση και πρόγνωση αλλαγών του παραγωγικού και επιχειρηματικού περιβάλλοντος των μικρομεσαίων επιχειρήσεων" με κωδικό ΟΠΣ 5003864, του Επιχειρησιακού Προγράμματος Ανταγωνιστικότητα, Επιχειρηματικότητα και Καινοτομία (ΕΠΑΝΕΚ)

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ
ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΕΠΕΝΔΥΣΕΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΕΠΠΑ, ΤΣ & ΕΚΤ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΕΠΑΝΕΚ

ανάπτυξη - εργασία - αλληλεγγύη

Σάμος

Προτάσεις
για μια ολοκληρωμένη
οικονομική ανάπτυξη

Βιογραφικό συγγραφέα

Ο Λεωνίδας Βατικιώτης είναι επιστημονικό στέλεχος του ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ.

Είναι απόφοιτος του τμήματος Στατιστικής και Ασφαλιστικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου Πειραιά και διδάκτορας του Τμήματος Κοινωνιολογίας του Πάντειου Πανεπιστημίου. Η διδακτορική του διατριβή (2008) αφορούσε τις αιτίες της οικονομικής κρίσης του 1973 και ειδικότερα τη θεωρητική διαμάχη γύρω από τις θέσεις του Ρόμπερτ Μπρένερ και βαθμολογήθηκε με άριστα.

Αρθρογραφεί στον ελληνικό Τύπο από το 1992, διδάσκει και συνεργάζεται με πανεπιστήμια της Κύπρου και της Ελλάδας (Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, έδρα Ζαν Μονέ, κ.α.), είχε τη δημοσιογραφική έρευνα και την επιστημονική επιμέλεια σε δέκα βραβευμένα ντοκιμαντέρ εκ των οποίων το ένα κέρδισε το πρώτο βραβείο στο σημαντικότερο φεστιβάλ ελληνικού ντοκιμαντέρ, έχει μεταφράσει βιβλία οικονομικών και κοινωνικών επιστημών από τα αγγλικά στα ελληνικά. Έχει συμμετάσχει σε πολλά χρηματοδοτούμενα ερευνητικά προγράμματα με τη συμμετοχή επιστημόνων από πολλές χώρες. Συμβολές του (αυτελή άρθρα, εισαγωγές, επίμετρα) έχουν δημοσιευθεί σε 20 βιβλία που έχουν εκδοθεί από 6 διαφορετικούς εκδοτικούς οίκους στην Ελλάδα και σε 6 βιβλία εκτός Ελλάδας (Αγγλία, Ιταλία). Περισσότερα από 40 επίσης είναι οι ανακοινώσεις του σε επιστημονικά συνέδρια με κριτές και οι συμμετοχές σε πρακτικά επιστημονικών συνεδρίων.

 vatikiotis@imegsevee.gr

 <https://www.linkedin.com/in/leonidas-vatikiotis-b3928840/>

 <https://independent.academia.edu/LVatikiotis>

 <https://www.researchgate.net/profile/Leonidas-Vatikiotis>

Σάμος

Προτάσεις
για μια ολοκληρωμένη
οικονομική ανάπτυξη

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	13
1. Περιορισμοί, εμπόδια και θεωρητικό πλαίσιο	14
2. Οικονομικό και κοινωνικό προφίλ της Σάμου	15
Γεωγραφία	15
Πληθυσμός	16
Παραγόμενο προϊόν και επενδύσεις	16
Τραπεζικές καταθέσεις	19
Εργασία και απασχόληση	19
Οι ιδιωτικός τομέας	23
Σύγκριση ως προς όμορα νησιά	30
Ο τουριστικός τομέας	30
Ο πρωτογενής τομέας	31
Καλλιέργειες και γεωργία	34
Ζωικό κεφάλαιο	35
Αλιεία	35
3. Βαθμός ενσωμάτωσης, εξειδίκευσης και διαφοροποίησης της Σάμου	36
Συντελεστής Συμμετοχής	36
Προτάσεις για την ανάπτυξη της Σάμου	40
Βιβλιογραφία	45

Εισαγωγή

Η δημοσιονομική κρίση και τα Μνημόνια που επιβλήθηκαν στην ελληνική οικονομία (2010–2018) επιδεινώνοντας την ύφεση, έπληξαν ασύμμετρα την δομή του παραγωγικού ιστού της χώρας. Ενώ γενικά, επενδύσεις και απόθεμα κεφαλαίου μειώθηκαν όσο ποτέ άλλοτε, ορισμένοι τομείς και κλάδοι έμειναν σχετικά ανεπηρέαστοι, ενώ άλλοι σήκωσαν το μεγαλύτερο βάρος της αναδιάρθρωσης (εξαρτώμενοι από εσωτερική κατανάλωση, κατασκευές, κ.α.), επιβάλλοντας έναν αναπροσανατολισμό της ελληνικής οικονομίας· τόσο σε εθνικό όσο και σε περιφερειακό επίπεδο (Ετήσιες Εκθέσεις ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ 2019, 2021, 2022). Η κρίση της πανδημίας και τα κονδύλια του Ταμείου Ανάκαμψης στη συνέχεια (2020-) είχαν εξίσου ασύμμετρο αποτύπωμα στην τομεακή της διάρθρωση, δίνοντας επιπλέον ώθηση στους προβληματισμούς για ένα μακροπρόθεσμα βιώσιμο μοντέλο ανάπτυξης που θα εξαλείφει ή θα αμβλύνει περιφερειακές ανισότητες και θα περιλαμβάνει το μεγαλύτερο δυνατό κοινωνικό μέρισμα.

Η συγκεκριμένη μελέτη συντάχθηκε στο πλαίσιο των αναζητήσεων για την κατεύθυνση και το περιεχόμενο των αλλαγών που θα επιταχύνουν την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη της Σάμου. Τα ερευνητικά ερωτήματα ξεκινούν από το τρέχον οικονομικό και κοινωνικό προφίλ του νησιού κι εκτείνονται στις αναγκαίες οικονομικές κατευθύνσεις που εξασφαλίζουν κοινωνική ανάπτυξη και πρόοδο, με σεβασμό στο περιβάλλον κι αντιμετώπιση κάθε είδους ανισοτήτων.

Η συγγραφή της στηρίχθηκε σε εκτενείς συζητήσεις με οικονομικούς παράγοντες του νησιού, στο πλαίσιο δύο επισκέψεων εργασίας που πραγματοποιήθηκαν τον Δεκέμβριο του 2022 και τον Σεπτέμβριο του 2023 στο νησί. Επίσης σε δεδομένα από επίσημες πηγές, όπως: Επιμελητήριο Σάμου, Ελληνική Στατιστική Αρχή, Τράπεζα Ελλάδας, κ.α.

1. Περιορισμοί, εμπόδια και θεωρητικό πλαίσιο

Κατά τη συγκέντρωση και επεξεργασία των δεδομένων για τη Σάμο, η περιγραφή και η μελέτη κρίσιμων μεταβλητών δεν κατέστη δυνατό να επικεντρωθεί στο νησί του Πυθαγόρα. Πολλές μεταβλητές εξετάζονται σε επίπεδο Περιφερειακής Ενότητας (ΠΕ) Σάμου – Ικαρίας ή ακόμη και Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου (που επιπλέον περιλαμβάνει Λέσβο, Λήμνο και Χίο), λόγω του ότι τα απαραίτητα στοιχεία δεν ήταν διαθέσιμα σε επίπεδο Σάμου.

Χρησιμοποιώντας δεδομένα που αναφέρονται στο επίπεδο της Περιφερειακής Ενότητας Σάμου – Ικαρίας και πολύ περισσότερο στο επίπεδο της Περιφέρειας Βόρειου Αιγαίου τίθεται υπό αμφισβήτηση το κλασικό κριτήριο που χρησιμοποιείται για να εκληφθεί μια περιοχή ως Οικονομική Περιφέρεια και να εξεταστεί αναλόγως· μια έκταση «συνεχόμενη και γεωγραφικά προσδιορισμένη» (Boudeville 1972). Ωστόσο, η διάσπαση της συνέχειας εξ αιτίας της νησιωτικότητας είναι ένα χαρακτηριστικό τόσο γενικευμένο στην Ελλάδα, σε αντίθεση με οποιαδήποτε άλλη χώρα της Ευρώπης, που αν έπρεπε να υιοθετήσουμε κατά λέξη τον ορισμό της Οικονομικής Περιφέρειας θα έπρεπε να εξετάσουμε κάθε νησί ξεχωριστά, ανεξαρτήτως των ποικιλόμορφων δεσμών που το συνδέουν με όμορα νησιά: από άποψη ιστορίας, συγκοινωνίας, συμπληρωματικότητας, κ.α. Σε πολλές μάλιστα περιπτώσεις οποιαδήποτε ανάλυση, τόσο υπερβολικά εστιασμένη, θα ήταν αδύνατη λόγω απουσίας στοιχείων και δεδομένων.

Από την άλλη, εξ ορισμού η Οικονομική Περιφέρεια εκλαμβάνεται ως ανοικτό σύστημα που τα όρια του προσδιορίζονται οικονομικά (κι όχι φυσικά) ως αποτέλεσμα της διάρθρωσης των συντελεστών παραγωγής (Perrin, 1974). Υπό αυτό το πρίσμα ο καταμερισμός και συνδυασμός εργασίας στο πλαίσιο μιας ευρύτερης ή ανώτερου βαθμού συσσωμάτωσης υπερέχει έναντι των γεωγραφικών – φυσικών ορίων.

Η σημασία της επικέντρωσης της έρευνας σε ένα συγκεκριμένο νησί, εν προκειμένω την Σάμο, παρά τα προβλήματα που συχνά την συνοδεύουν, όπως η απουσία δεδομένων, υπογραμμίζεται από ορισμένες σύγχρονες τάσεις. Όπως για παράδειγμα η σχετικοποίηση της κυρίαρχης κατά τ' άλλα τάσης μείωσης του χρόνου ταξιδιού και κατ' επέκταση της απόστασης μεταξύ δύο απομακρυσμένων γεωγραφικά σημείων (Harvey, 1990). Η μείωση των δρομολογίων όπως παρατηρείται στην Ελλάδα για εκείνα τα νησιά που δεν αποτελούν κορυφαίους τουριστικούς προορισμούς και η άνοδος των ναύλων για όλα τα νησιά και δη τα πλέον απομακρυσμένα, έρχεται πολλές φορές να ακυρώσει, προσωρινά και κατ' εξαίρεση έστω, την γενική τάση σύγκλισης των αποστάσεων.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η διερεύνηση των ανισοτήτων, που μπορούν να επικεντρωθούν στις δύο ακόλουθες οι οποίες χαρακτηρίζονται και βασικές: Οι ανισότητες που αφορούν το επίπεδο ευημερίας ή το πραγματικό εισόδημα κι εκείνες που αναφέρονται στην κατανομή δραστηριοτήτων, θέσεων εργασίας και πληθυσμού (Polese, 1994).

Την εν λόγω μελέτη διαπερνά η παραδοχή ότι οι λεγόμενες θεωρίες σύγκλισης που υποστηρίζουν ότι η αγορά μπορεί από μόνη της να ρυθμίσει τον επιμερισμό τόσο του κεφαλαίου όσο και της ανθρώπινης εργασίας εξασφαλίζοντας την ισορροπία σε βάθος χρόνου δεν λαμβάνουν υπόψη τους την ανυπαρξία τέλει ανταγωνισμού που αποτελεί όρο για την υλοποίησή τους, ενώ το σημαντικότερο είναι ότι δεν έχουν επιβεβαιωθεί πουθενά. Ούτε στην πρωτόλειά μορφή τους (Solow, 1956 και Swan, 1956) ούτε στην πιο σύγχρονη (Barro & Sala-i-Martin, 1992 και Barro, Mankiw & Sala-i-Martin, 1995) που στηρίζεται στην σύγκλιση μέσω μιας τάσης προς το κέντρο από τον πλουσιότερο γεωγραφικό πόλο, από την μια, ο οποίος εμφανίζει ασθενέστερους συγκριτικά ρυθμούς οικονομικής μεγέθυνσης και από τον ασθενέστερο γεωγραφικό πόλο, από την άλλη, που εμφανίζει υψηλότερους συγκριτικά ρυθμούς μεγέθυνσης.

Η μελέτη της οικονομικής δραστηριότητας υπό το πρίσμα του γεωγραφικού χώρου, όπως υλοποιείται στην τρέχουσα εργασία, αναλύει τριών ειδών επιδράσεις (Κονσόλας, 1997): Πρώτο, του εδάφους, όπως αξιοποιείται στην παραγωγή ευνοώντας κι αποκλείοντας συγκεκριμένες δραστηριότητες, λόγω θερμοκρασίας, κλίματος, ξεχωριστών χαρακτηριστικών του εδάφους, κ.α. Δεύτερο, της απόστασης, στον βαθμό που διευκολύνει ή καθιστά απαγορευτικές λόγω κόστους συνέργειες κι επιχειρηματικές συνεργασίες προμηθευτών, εξωτερικών αναθέσεων, κ.α., ενώ παράλληλα εξασφαλίζει κι ένα συγκεκριμένο τύπο πελάτη και καταναλωτή. Και, τρίτο, της έννοιας του χώρου, ως τόπου εγκατάστασης παραγωγικών και καταναλωτικών δραστηριοτήτων.

2. Οικονομικό και κοινωνικό προφίλ της Σάμου

Γεωγραφία

Η Σάμος βρίσκεται στο μέσο του ανατολικού Αιγαίου και ανατολικά του Ικάριου πελάγους. Απέχει από την Ικαρία 10 μίλια, ενώ από την ακτή της Μικράς Ασίας μέσω του στενού της Μυκάλης μόλις 1.300 μέτρα· είναι το ελληνικό νησί που απέχει την μικρότερη απόσταση από τα τουρκικά παράλια.

Από δυτικά προς ανατολικά το μέγιστο μήκος του νησιού είναι 26 μίλια και από βόρεια προς νότια το μέγιστο μήκος είναι 11 μίλια. Η συνολική επιφάνεια του νησιού ανέρχεται σε 477 τετ. χλμ. και η περίμετρος της ακτογραμμής του σε 86 ναυτ. μίλια. Το μεγαλύτερο υψόμετρο βρίσκεται στο όρος Κερκετεύς και φτάνει τα 1.443 μέτρα.

Πρωτεύουσα του νησιού είναι η Σάμος ή Βαθύ και συμπρωτεύουσα το Καρλόβασι. Άλλοι πολυπληθείς οικισμοί είναι το Πυθαγόρειο, οι Μυτιληνιοί, ο Μαραθόκαμπος, τα Κοντακίκα, το Κοκκάρι, κ.α.

Πληθυσμός

Βάσει των πιο πρόσφατων στοιχείων από την απογραφή του 2021, ο μόνιμος πληθυσμός της Περιφερειακής Ενότητας Σάμου ανέρχεται σε 32.642 άτομα, από 32.977 το 2011. Η μείωση του μόνιμου πληθυσμού που καταγράφηκε στην ΠΕ Σάμου στη διάρκεια της δεκαετίας ανέρχεται στο 1%, όταν πανελλαδικά η μείωση του μόνιμου πληθυσμού ήταν 3,1% (από 10.816.286 το 2011, σε 10.482.487 το 2021). Αναφερόμενοι πάντα στα δεδομένα της απογραφής, ο πληθυσμός της Σάμου, αντίθετα με πολλά άλλα (κυρίως μικρά) νησιά του Αιγαίου Πελάγους, παρουσιάζει μια σταθερότητα στον χρόνο. Ενδεικτικά, ο πληθυσμός του το 1971 ήταν ίδιος σχεδόν με το 2021: 32.671 άτομα!

Από το σύνολο του πληθυσμού στην ΠΕ Σάμου, το 51,5% είναι άνδρες (16.805) και το 48,5% γυναίκες (15.837).

Πολυπληθέστερος είναι ο Δήμος Ανατολικής Σάμου στον οποίο κατοικούν 20.021 άτομα (εκ των οποίων 12.506 στην Δημοτική Ενότητα Βαθέος και 7.515 στην Δημοτική Ενότητα Πυθαγορείου). Στον Δήμο Δυτικής Σάμου κατοικούν 12.621 άτομα (εκ των οποίων 10.220 στην Δημοτική Ενότητα Καρλοβασίων και 2.401 στην Δημοτική Ενότητα Μαραθόκαμπου).

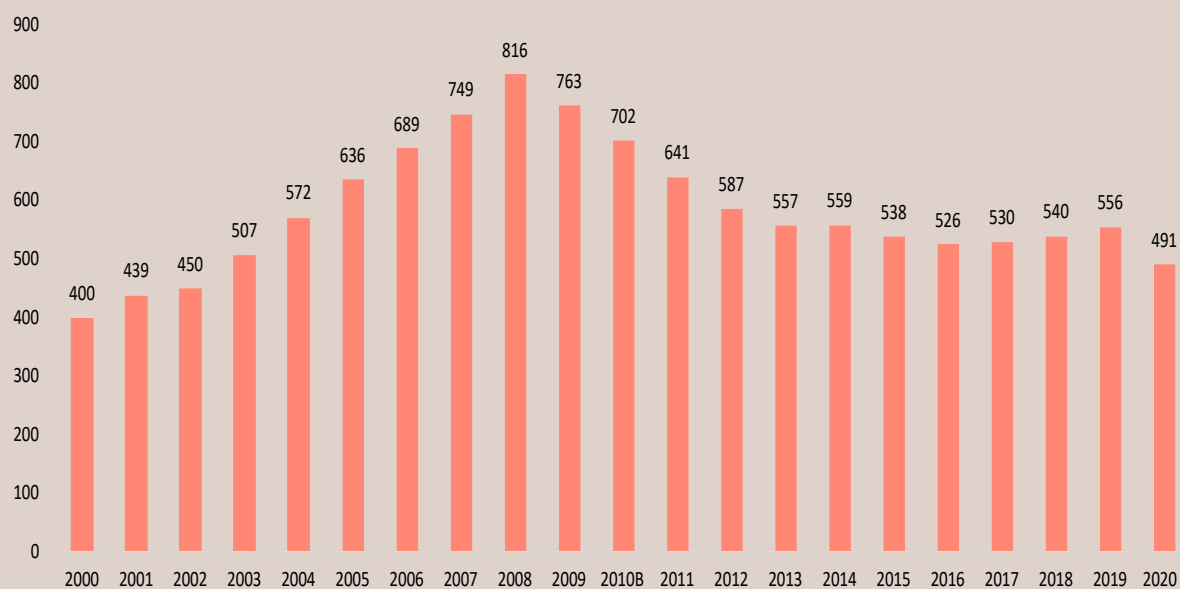
Παραγόμενο προϊόν και επενδύσεις

Το ΑΕΠ της ΠΕ Σάμου Ικαρίας άγγιξε στο υψηλότερο του σημείο το 2008, όπως συνέβη και σε όλη την Ελλάδα, φτάνοντας τα 816 εκ. ευρώ. Έκτοτε, αν και η καθοδική πορεία των ετών 2009–2012 ανακόπηκε και από το 2013 έχει σταθεροποιηθεί, ποτέ δεν έχει πλησιάσει καν τα επίπεδα προ κρίσης και Μνημονίων. Με βάση τα πιο πρόσφατα διαθέσιμα στοιχεία, το ΑΕΠ του 2020 έφτασε τα 491 εκ. ευρώ ή στο 60% του 2008. Με άλλα λόγια, οι ποσοτικές απώλειες που καταγράφονται σε σχέση με την προ-κρίση περίοδο ανέρχονται σχεδόν στο 40%. Έτσι, όπως φαίνεται και στο Διάγραμμα 1, το ΑΕΠ της ΠΕ Σάμου Ικαρίας το 2020 υπολείπταν ακόμη και των επιδόσεων του νησιού το 2003! Να τονίσουμε ότι το 2020 ήταν μια χρονιά – εξαιρεση, λόγω της μεγάλης κρίσης που επέφερε η πανδημία. Είναι ωστόσο τα πιο πρόσφατα διαθέσιμα στοιχεία.

Επιχειρώντας να συγκρίνουμε την εξέλιξη του ΑΕΠ της ΠΕ Σάμου – Ικαρίας με την εξέλιξη του ΑΕΠ της Ελλάδας παρατηρούμε ότι το πλήγμα που δέχτηκε η ΠΕ ήταν πολύ μεγαλύτερο, σε σύγκριση με το εθνικό. Την ίδια χρονική περίοδο 2008 – 2020, η μείωση του ελληνικού ΑΕΠ (από 232 δισ. ευρώ σε 166 δισ. ευρώ ή στο 71%) ήταν σημαντικά μικρότερη, μόλις κατά 29%. (Διάγραμμα 1)

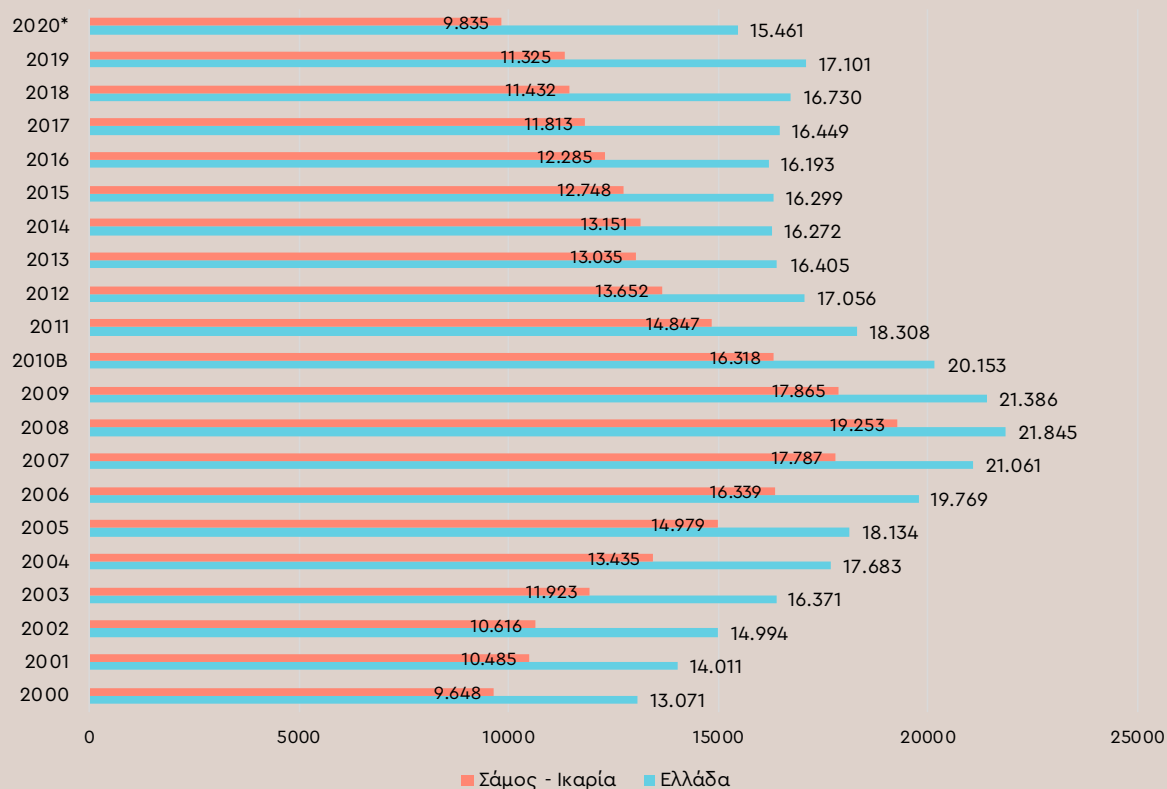
Η ψαλίδα μεταξύ ΠΕ Σάμου – Ικαρίας και Ελλάδας διευρύνθηκε ακόμη περισσότερο με βάση την εξέλιξη του κατά κεφαλήν ΑΕΠ την ίδια χρονική περίοδο. Συγκεκριμένα, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 2, ενώ το 2008, όταν το ελληνικό ΑΕΠ έφτασε στο υψηλότερο σημείο του, το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της ΠΕ Σάμου – Ικαρίας (19.235 ευρώ) ανερχόταν στο 71% του πανελλαδικού κατά κεφαλήν ΑΕΠ (21.845 ευρώ), το 2020 η διαφορά ήταν πολύ μεγαλύτερη:

Διάγραμμα 1: ΑΕΠ Σάμου – Ικαρίας, σε εκ. ευρώ

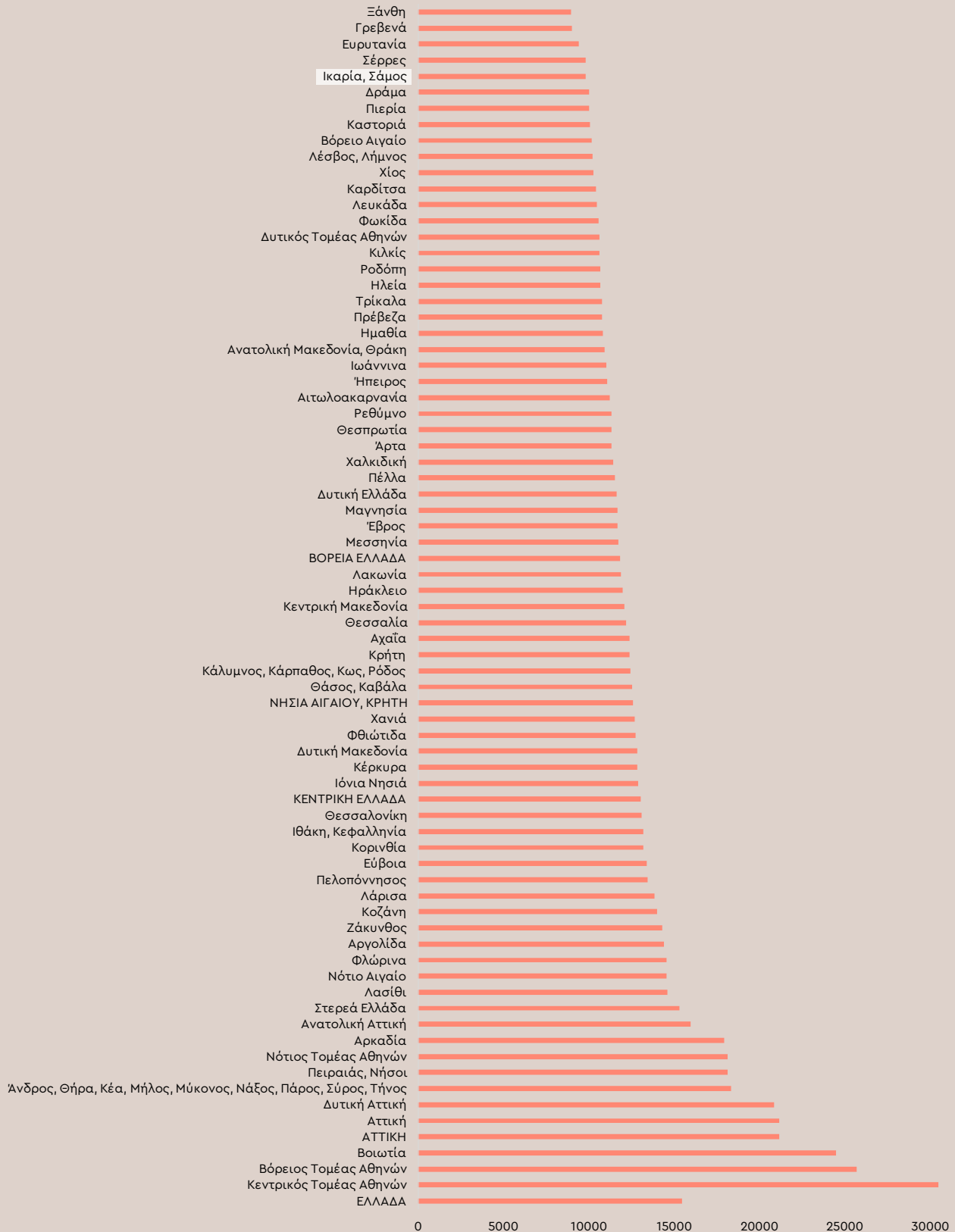
Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή

Διάγραμμα 2: Κατά κεφαλήν Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή

Διάγραμμα 3: Κατά κεφαλήν ΑΕΠ περιφερειών Ελλάδας 2020

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή

Στην μεν ΠΕ Σάμου – Ικαρίας 9.835, σε δε πανελλαδικό επίπεδο 15.461 ευρώ, ήτοι στο 51% του πανελλαδικού! Με άλλα λόγια η κρίση και η πολιτική των Μνημονίων ώθησε στα άκρα την περιφερειακή ανισότητα στην ΠΕ Σάμου – Ικαρίας, υπογραμμίζοντας την ανάγκη λήψης επιπλέον μέτρων.

Η συγκεκριμένη δυναμική δείχνει πώς σε περιόδους οικονομικής άνθησης τείνουν να αμβλύνονται, μεταξύ άλλων, και οι περιφερειακές ανισότητες, ενώ σε περιόδους φθίνουσας ανα- παραγωγής ή και στασιμότητας, εντείνονται ακόμη και οι ανισότητες (Διάγραμμα 2).

Η μειονεκτική θέση της Σάμου – Ικαρίας καταγράφεται επίσης στην σύγκριση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ μεταξύ των περιφερειών της Ελλάδας, όπως αποτυπώνεται στο Διάγραμμα 3. Η μελετώμενη Περιφερειακή Ενότητα βρίσκεται στην 5^η θέση από το τέλος (Διάγραμμα 3).

Εξετάζοντας την τομεακή κατανομή των επενδύσεων την πρώτη χρονιά της πανδημίας (2020), όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 4, παρατηρούμε ότι η μερίδα του λέοντος (221,67 εκ. ευρώ ή 59% του συνόλου) συγκεντρώθηκε στον τομέα Δημόσια διοίκηση, άμυνα, εκπαίδευση και υγεία. Ακολουθούν Γεωργία, δασοκομία και αλιεία (59,95 εκ. ευρώ ή 16% των συνολικών επενδύσεων) και Διαχείριση ακίνητης περιουσίας (22,85 εκ. ευρώ ή 6%). Τέταρτος είναι ο τομέας Ορυχείων, λατομείων, βιομηχανίας, ρεύματος, κ.α. (19,81 εκ. ευρώ ή 5%), που κατά τεκμήριο παρουσιάζει υψηλότερη παραγωγικότητα από τους τρεις προαναφερθέντες (Διάγραμμα 4).

Τραπεζικές καταθέσεις

Οι τραπεζικές καταθέσεις (που αποτελούν έναν ασφαλή δείκτη πλούτου) στην Σάμο έφτασαν στο υψηλότερο σημείο τους το 2009, αγγίζοντας τα 661 εκ. ευρώ, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 5. Τις τρεις επόμενες χρονιές (2010, 2011 και 2012) έπεφταν σταθερά και απότομα, ενώ τα αμέσως επόμενα δύο έτη (2013 και 2014) σταθεροποιήθηκαν. Το 2015 ακολούθησε μια μεγάλη πτώση που οδήγησε τις καταθέσεις χαμηλότερα ακόμη κι από τις αρχές του 2000 κι έκτοτε ξεκίνησε η άνοδός τους. Στο τέλος του 2021 βρίσκονταν στα 469 εκ. ευρώ, συγκρίσιμα με τα επίπεδα του 2012 και του 2006. Σε σχέση με το υψηλότερο σημείο τους, οι καταθέσεις το 2021 βρίσκονταν στο 71% του 2009.

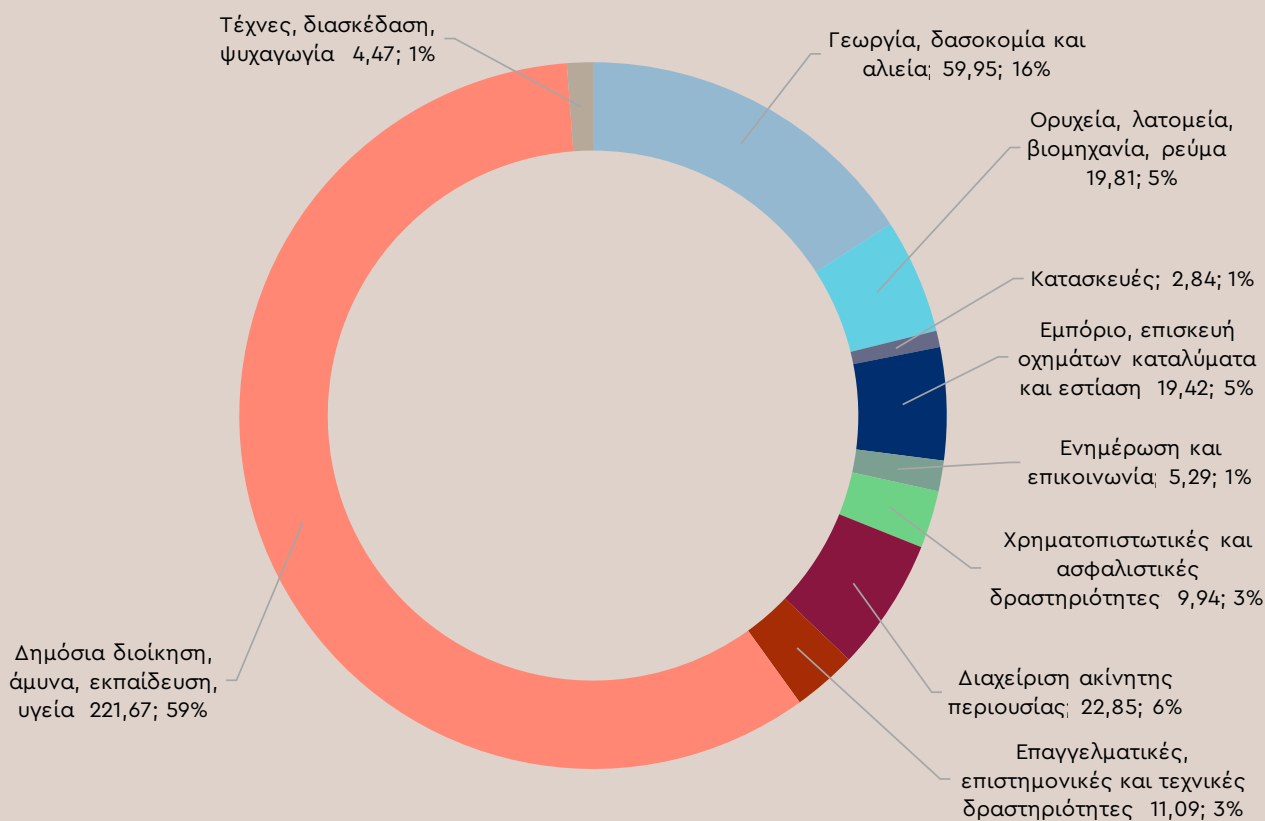
Δεδομένου ότι την ίδια περίοδο το ΑΕΠ υπέστη μείωση κατά 40%, συνάγεται ότι οι καταθέσεις από το 2008 ως το 2021, αυξήθηκαν ταχύτερα από το προϊόν.

Η πτώση των καταθέσεων προθεσμίας, μετά το 2009, ερμηνεύεται στην βάση της πολιτικής νομισματικής χαλάρωσης που ακολούθησε την κρίση του ευρώ κι είχε ως αποτέλεσμα ακόμη κι αρνητικά επιτόκια του ευρώ, μέχρι και το 2021. Έπαψαν επομένως οι προθεσμιακές να προσφέρουν τα ελκυστικά επιτόκια του παρελθόντος και γι' αυτό τον λόγο οι καταθέτες στράφηκαν στους λογαριασμούς ταμειυτηρίου ή/και όψεως (Διάγραμμα 5).

Εργασία και απασχόληση

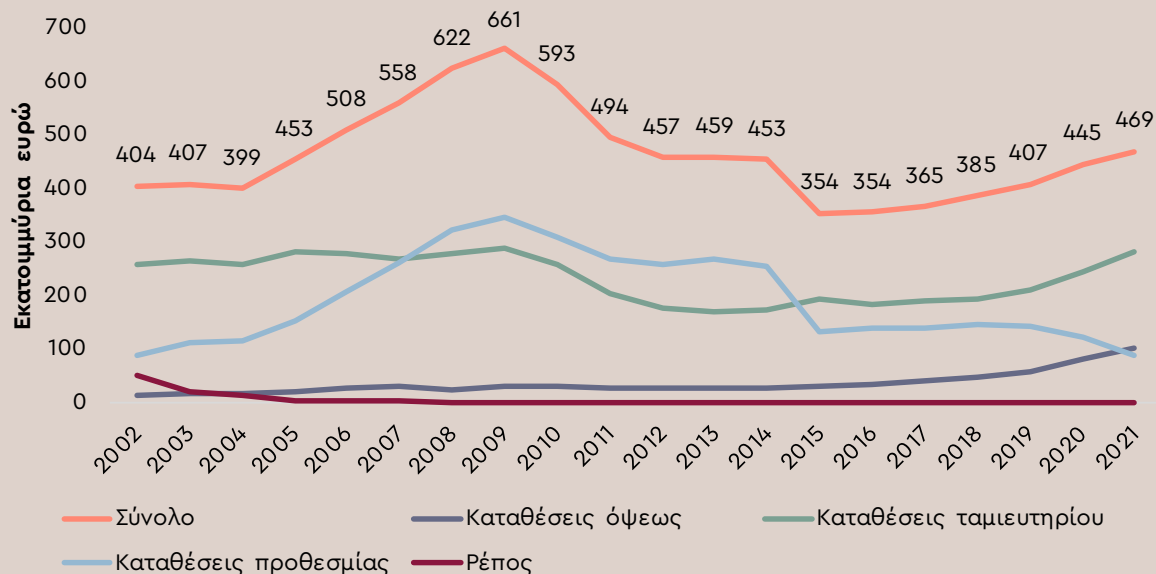
Η Περιφέρεια Βόρειου Αιγαίου (αποτελούμενη από τις Περιφερειακές Ενότητες Λέσβου,

Διάγραμμα 4: Ακαθάριστες επενδύσεις πάγιου κεφαλαίου στο Β. Αιγαίο σε εκ. ευρώ, 2020

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή

Διάγραμμα 5: Καταθέσεις και συμφωνίες επαναγοράς (ρέπος) επιχειρήσεων και νοικοκυριών στη Σάμο (υπόλοιπα τέλους περιόδου)

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδας

Λήμνου, Ικαρίας, Σάμου και Χίου) έχει πληθυσμό 221.098 άτομα (2019), εκ των οποίων στην ηλικιακή κατηγορία από 15 ως 89 ετών περιλαμβάνονταν την ίδια χρονιά 166.100 άτομα.

Συγκρίνοντας στο Διάγραμμα 6 την ηλικιακή κατανομή του Βορείου Αιγαίου με την Ελλάδα, εύκολα παρατηρούμε την υστέρηση που παρουσιάζει το Βόρειο Αιγαίο στις παραγωγικές ηλικίες, από 20 ως 64 ετών (54,47% στο Β. Αιγαίο έναντι 57,67% του πληθυσμού στην Ελλάδα) και, συνακόλουθα, τα υψηλότερα σε σχέση με την Ελλάδα ποσοστά κατοίκων στις μικρές, από 0 ως 19 έτη (20,59% στο Β. Αιγαίο έναντι 19,36% στην Ελλάδα) και την τρίτη ηλικία (24,94% σε Β. Αιγαίο έναντι 22,96% στην Ελλάδα). Είναι μια ιδιαιτερότητα που απαντάται στις περισσότερες και δη απομακρυσμένες περιφέρειες της Ελλάδας κι είναι αποτέλεσμα της φυγής για σπουδές που συνεχίζεται για εργασία στα μεγάλα αστικά κέντρα της Ελλάδας ή εκτός συνόρων, με τελευταίο σταθμό πάλι την γενέτειρα κατά την συνταξιοδότηση.

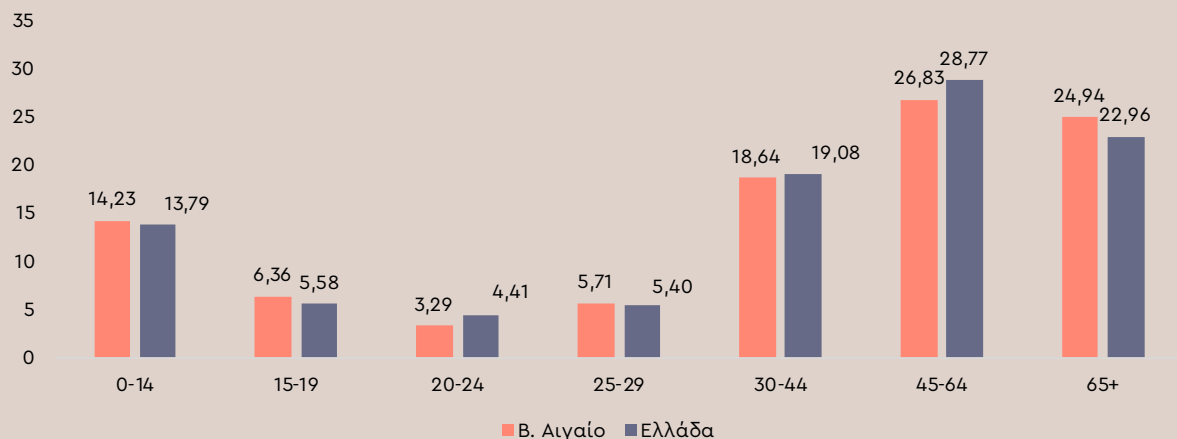
Τα τελευταία χρόνια, που παρατηρείται σε πανελλαδικό επίπεδο έλλειψη εργαζομένων σε συγκεκριμένες ειδικότητες, αυτή η τάση εκφράζεται πολύ πιο έντονα σε γεωγραφικές ενότητες με έλλειψη στις κρίσιμες παραγωγικές ηλικίες.

Το 2022 η ανεργία στο Β. Αιγαίο έφτασε το 11,5%, ενώ το πανελλαδικό ποσοστό ήταν 12,4%, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 7. Από το 2000 και μετά, με εξαίρεση ορισμένα χρόνια (2005-2006 και 2017-2020), σταθερά το Β. Αιγαίο είχε μικρότερη ανεργία από την Ελλάδα. Συχνά, η μικρότερη ανεργία δεν αντιστοιχεί και σε υψηλότερα εισοδήματα καθώς ειδικά σε οικονομίες με ισχυρή παρουσία του πρωτογενούς τομέα η απασχόληση στην γεωργία ή την κτηνοτροφία δίνει μεν μια προσωρινή διέξοδο αλλά συγκαλύπτει το πρόβλημα καθώς διανέμει ήδη σταθερά και περιορισμένα εισοδήματα. Η μικρότερη ανεργία του Β. Αιγαίου επομένως δεν αντανακλά κατ' ανάγκην οικονομική ευρωστία.

Σε ό,τι αφορά το εκπαιδευτικό επίπεδο, το Β. Αιγαίο υπολείπεται των πανελλαδικών επιδόσεων, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 8: Απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης είναι το 20%, όταν σε πανελλαδικό επίπεδο οι απόφοιτοι τριτοβάθμιας ανέρχονται σε 27%. Το χαμηλότερο (σε σχέση με την Ελλάδα) μορφωτικό επίπεδο στο Β. Αιγαίο και αλλού είναι αποτέλεσμα της απουσίας από την περιφέρεια της Ελλάδας δραστηριοτήτων και θέσεων εργασίας υψηλής εξειδίκευσης, που συνήθως έχουν την έδρα τους στα 4-5 μεγαλύτερα αστικά κέντρα της χώρας. Αυτή η έλλειψη μετατρέπεται σε βαρίδι στη συνέχεια για πολλές επιχειρήσεις που χρειάζονται ανάλογες ειδικεύσεις και πρέπει να τις αναζητήσουν σχετικά μακριά, ξεπερνώντας τις περισσότερες φορές πρακτικά εμπόδια και καταβάλλοντας μεγαλύτερο κόστος.

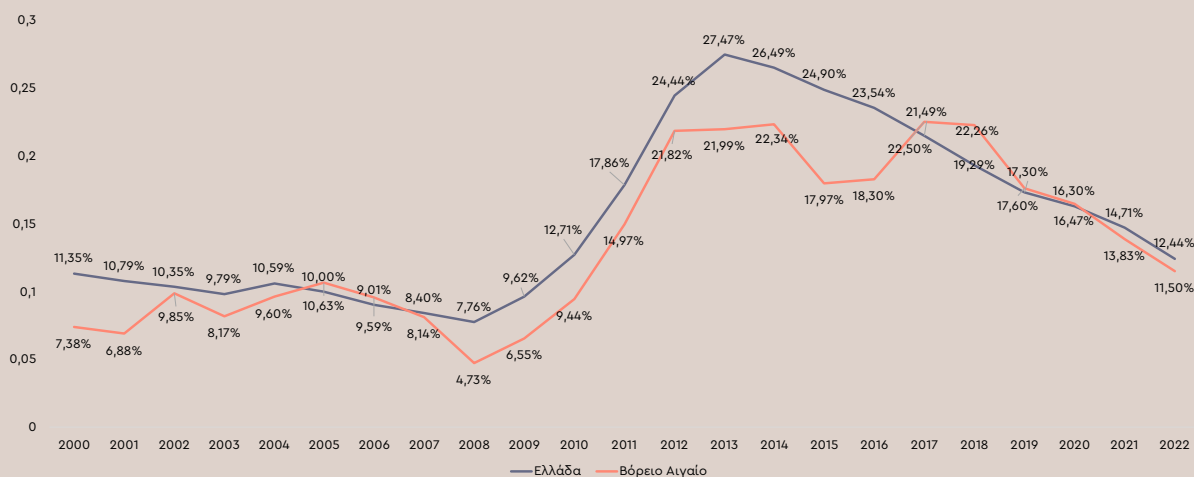
Παρακολουθώντας την εξέλιξη της απασχόλησης κατά τομέα οικονομικής δραστηριότητας από το 2000 (Διάγραμμα 9) ως το 2020 (Διάγραμμα 10), εύκολα μπορούμε να διακρίνουμε, μέσω της εργασίας, τις μεταβολές που έχουν συντελεστεί στην οικονομική δομή του νησιού, στην πρώτη 20ετία της τρέχουσας χιλιετίας. Παραμένοντας στην βασική τομεακή διάκριση της οικονομίας, υπάρχουν 5 τομείς στους οποίους η απασχόληση έχει ξεκάθαρα αυξηθεί και 3 τομείς στους οποίους έχει ξεκάθαρα μειωθεί στην διάρκεια αυτής της 20ετίας που συνολικά η απασχόληση στο Βόρειο Αιγαίο αυξήθηκε: Από 65.431 σε 78.704 εργαζόμενους.

Διάγραμμα 6: Ποσοστό πληθυσμού κατά ηλικιακή κατηγορία

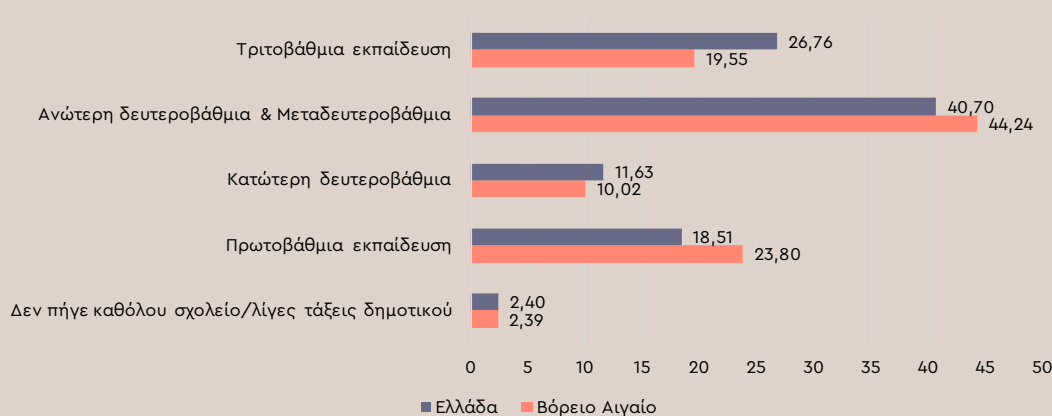
Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή, Έρευνα Εργατικού Δυναμικού

Διάγραμμα 7: Ποσοστό ανεργίας

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή, Έρευνα Εργατικού Δυναμικού

Διάγραμμα 8: Επίπεδο εκπαίδευσης Βορείου Αιγαίου – Ελλάδας

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή, Έρευνα Εργατικού Δυναμικού

Οι τομείς στους οποίους η απασχόληση αυξήθηκε σημαντικά είναι:

Εμπόριο, επισκευή οχημάτων, καταλύματα κι εστίαση: Από 22.509 άτομα (34,4% του συνόλου το 2000) σε 29.556 άτομα (37,57% του συνόλου το 2020).

Δημόσια διοίκηση, άμυνα, εκπαίδευση και υγεία: Από 13.865 άτομα (21,19% του συνόλου του εργατικού δυναμικού) σε 21.690 (27,56%).

Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες: Από 2.766 άτομα (4,23% του εργατικού δυναμικού) σε 4.939 (6,27% του συνόλου).

Ενημέρωση και επικοινωνία: Από 679 εργαζόμενους το 2020 (1,04%) σε 20 χρόνια ο τομέας απασχολούσε 1.180 άτομα (1,5% του εργατικού δυναμικού)

Διαχείριση ακίνητης περιουσίας: Αναμφίβολα η διαχείριση ακίνητης περιουσίας είναι ο νικητής της πρώτης 20ετίας της χιλιετίας, με κριτήριο την ποσοστιαία αύξηση καθώς από 42 μόλις εργαζόμενους που απασχολούσε το 2020 (0,06% του εργατικού δυναμικού), δύο δεκαετίες μετά έφτασε να απασχολεί 283 εργαζόμενους (0,36% του συνόλου). Η συμμετοχή του στην απασχόληση εξακολουθεί να είναι περιθωριακή. Δεν περνάει απαρατήρητος ωστόσο ο δυναμισμός του συγκεκριμένου τομέα.

Αξίζει να παρατηρήσουμε ότι σε πανελλαδικό επίπεδο η αύξηση που έχει παρατηρηθεί στην απασχόληση την περίοδο μετά τα Μνημόνια στον τομέα Εμπόριο, επισκευή, καταλύματα κι εστίαση, με τους δύο τελευταίους κλάδους να σηκώνουν το μεγαλύτερο βάρος, είναι πολύ μεγαλύτερη από την αύξηση που παρατηρήθηκε στην Σάμο (ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, ετήσιες εκθέσεις 2019, 2021 & 2022).

Από την άλλη μεριά, οι τομείς στους οποίους η απασχόληση μειώθηκε είναι:

Πρωτογενής τομέας: Από 12.327 άτομα (18,84%) το 2000 οι κλάδοι γεωργίας, δασοκομίας και αλιείας, το 2020 απασχολούσαν 9.130 άτομα (11,6% του εργατικού δυναμικού).

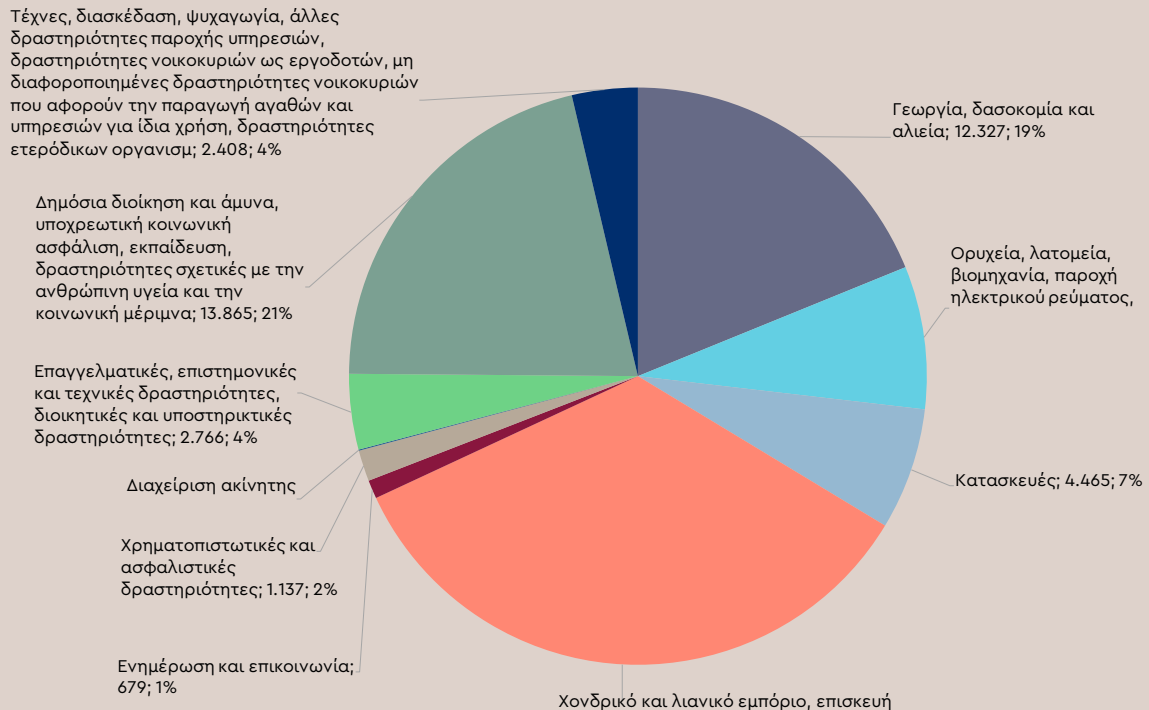
Ορυχεία και λατομεία: Από 5.234 άτομα (8%) που απασχολούνταν σε ορυχεία, λατομεία, βιομηχανία και παραγωγή ρεύματος το 2000, δύο δεκαετίες αργότερα απασχολούνταν 4.540 (5,77% του εργατικού δυναμικού).

Κατασκευές: Από 4.465 άτομα (6,82% του εργατικού δυναμικού) που εργάζονταν το 2000 στην οικοδομή, κι αφού μεσολάβησε μια απότομη αύξηση με αποκορύφωμα το 2008 όπως συνέβη σε όλη την Ελλάδα με την βοήθεια των στεγαστικών δανείων και του τραπεζικού δανεισμού, το 2020 η απασχόληση μειώθηκε σε 3.746 άτομα (4,76% του συνόλου).

Οι ιδιωτικός τομέας

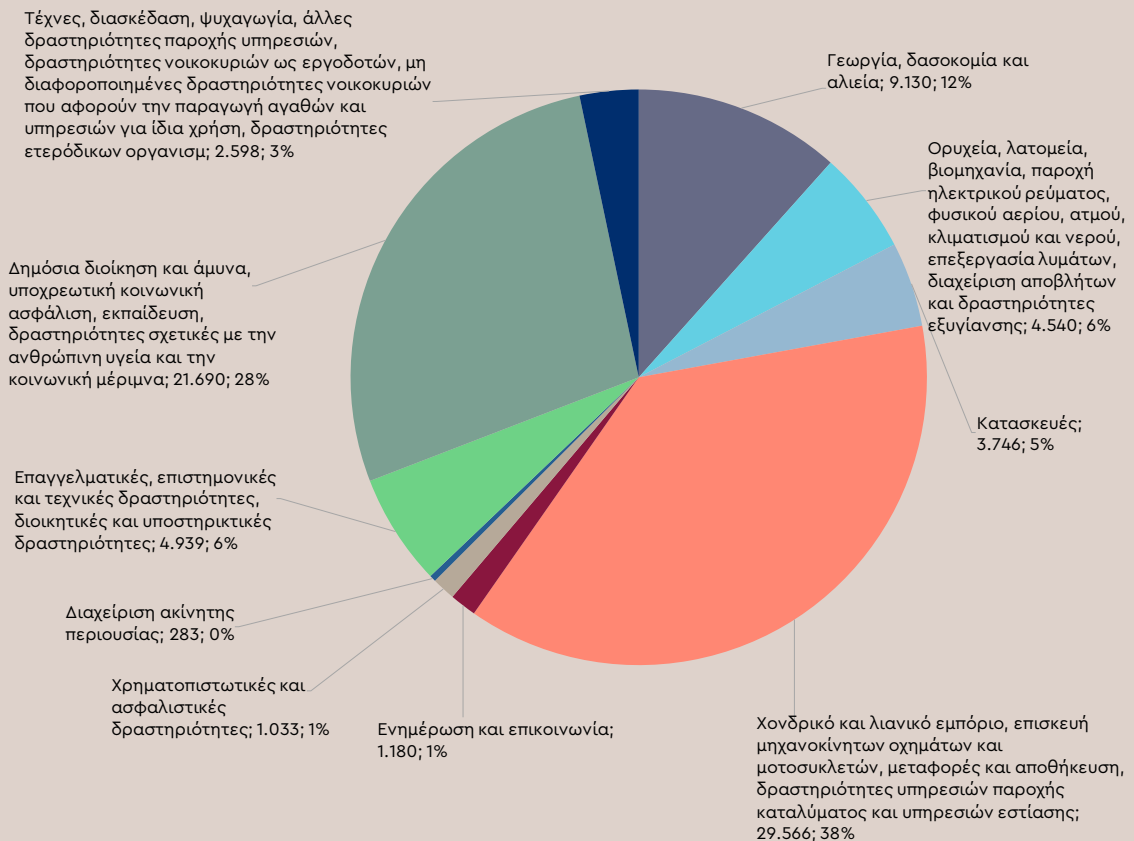
Βάσει του Στατιστικού Μητρώου Επιχειρήσεων της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής για το έτος 2020, η Σάμος διέθετε 2.843 επιχειρήσεις (εξαιρουμένων των 2.268 νομικών μονάδων που δραστηριοποιούνταν σε όλους του κλάδους του πρωτογενή τομέα: γεωργία, κτηνοτροφία και θήρα). Ο κύκλος εργασιών των επιχειρήσεων στον δευτερογενή και τριτογενή τομέα ανήλθε σε 242 εκ. ευρώ και ο αριθμός των εργαζομένων σε 7.940.

Διάγραμμα 9: Απασχόληση κατά κλάδο στο Βόρειο Αιγαίο, 2000

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή

Διάγραμμα 10: Απασχόληση κατά κλάδο στο Βόρειο Αιγαίο, 2020

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή

Βάσει του κύκλου εργασιών, οι τρεις κλάδοι με το υψηλότερα έσοδα είναι: Λιανικό και χονδρικό εμπόριο, εκτός από εμπόριο μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλέτας, με πωλήσεις ύψους 90,37 εκ. ευρώ και 57,48 εκ. ευρώ (ή 36% και 23% του συνόλου αντίστοιχα) και σε μεγάλη απόσταση ακολουθεί ο κλάδος της εστίασης με 12,4 εκ. ευρώ έσοδα (ή 5% του συνόλου).

Οι τρεις κλάδοι που απορροφούν την περισσότερη απασχόληση είναι: Η εστίαση (1.514 άτομα ή 16% του συνόλου των απασχολουμένων), η πρωτογενής παραγωγή (1.313 άτομα ή 14% του συνόλου) ενώ την ίδια βαρύτητα στην απασχόληση διαθέτουν οι κλάδοι λιανικό εμπόριο, εκτός από εμπόριο μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών, και εκπαίδευση (1.151 άτομα ή 12% και 1.095 άτομα ή 12%, αντίστοιχα)

Την κατανομή των επιχειρήσεων στο νομό Σάμου κατά τομέα δραστηριότητας την καταγράφουν επίσης λεπτομερώς οι εγγραφές του οικείου Επιμελητηρίου. Οι αποκλίσεις σε σχέση με τα στοιχεία του Πίνακα 1 οφείλονται στην χρονική απόσταση και στο γεγονός ότι στις καρτέλες του Επιμελητηρίου εμφανίζονται μόνον οι ενεργές επιχειρήσεις.

Βάσει των στοιχείων του Επιμελητηρίου, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 11, από τις 4.176 επιχειρήσεις οι 2.055 (49%) προέρχονται από τον τομέα των υπηρεσιών, οι 1.158 (28%) από το εμπόριο, οι 495 (12%) από την μεταποίηση και οι 460 (11%) δραστηριοποιούνται στο τομέα του τουρισμού.

Η συντριπτική κυριαρχία των ατομικών επιχειρήσεων, όπως αποτυπώνεται στον επιμερισμό τους βάσει της νομικής τους μορφής (Διάγραμμα 12), όπου οι 3.395 επιχειρήσεις (84% του συνόλου) είναι ατομικές, δηλώνει ότι την μερίδα του λέοντος στην επιχειρηματικότητα του νησιού καταλαμβάνει η πολύ μικρή επιχειρηματικότητα. Ακολουθούν οι 323 Ομόρρυθμες Εταιρείες (8% του συνόλου), οι 132 Ιδιωτικές Κεφαλαιουχικές Εταιρείες (3%), οι 113 Ανώνυμες Εταιρείες (3%) και τέλος οι 67 Εταιρείες Περιορισμένης Ευθύνης (2%) και τα 10 υποκαταστήματα.

Σε ό,τι αφορά την γεωγραφική τους κατανομή (Διάγραμμα 13), παρατηρούμε ότι στο Βαθύ έχουν την έδρα τους 1.085 (ή 38%) από τις 2.879 εταιρείες. Ακολουθούν Καρλόβασι με 773 εταιρείες (27%), Πυθαγόρειο με 721 εταιρείες (25%) και Μαραθόκαμπος με 300 εταιρείες (10% του συνόλου). Συνολικά παρατηρούμε ότι υπάρχει μια σχετικά ισορροπημένη γεωγραφική κατανομή του εταιρικού τομέα στο νησί. Είναι ένα γνώρισμα που δεν απαντάται στα περισσότερα νησιά και νομούς της Ελλάδας, όπου κυριαρχεί ο οικονομικός υδροκεφαλισμός με την δραστηριότητα να συγκεντρώνεται τις περισσότερες φορές σε μία πόλη, την πρωτεύουσα.

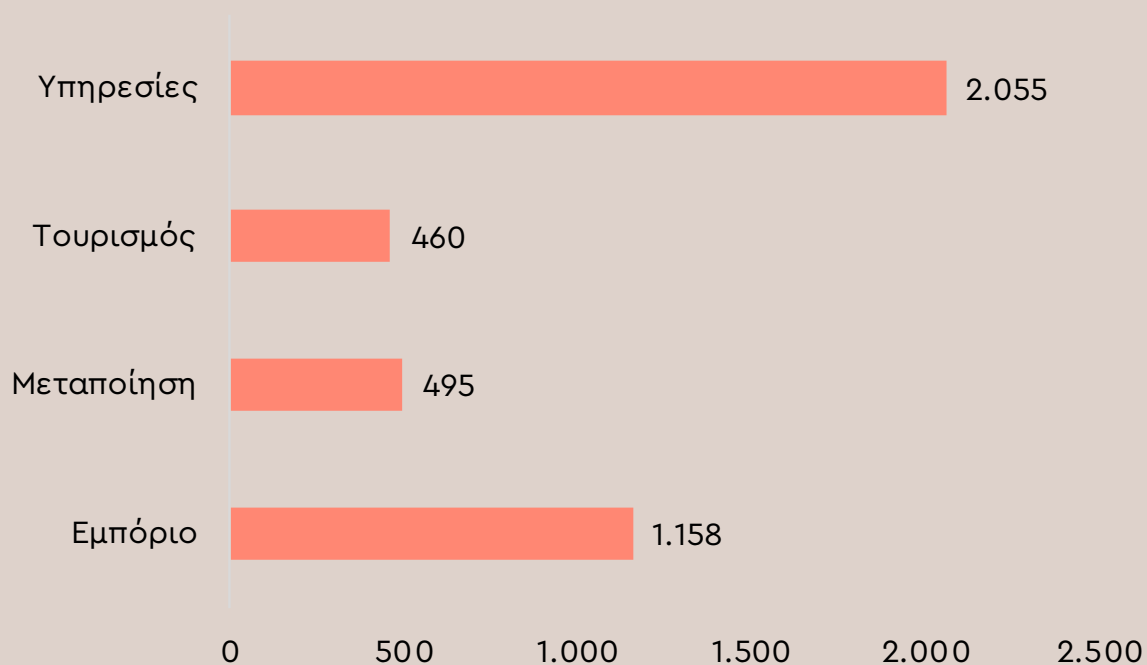
Η προαναφερόμενη ισορροπία δεν αναιρεί τις διαφορές που υπάρχουν στο παραγωγικό προφίλ της ανατολικής από την δυτική Σάμο. Στην δυτική είναι ανεπτυγμένοι και οι τρεις τομείς της οικονομίας (πρωτογενής, δευτερογενής και τριτογενής). Η ανατολική Σάμος αντίθετα στηρίζεται περισσότερο στις υπηρεσίες και τον τουρισμό.

Πίνακας 1

Στατιστικό μητρώο επιχειρήσεων Σάμου, 2020						
Οικονομική δραστηριότητα	Νομικές μονάδες		Κύκλος εργασιών		Απασχολούμενοι	
	Αριθμός	Ποσοστό % επί του συνόλου	Σε χιλιάδες ευρώ	Ποσοστό % επί του συνόλου	Αριθμός	Ποσοστό % επί του συνόλου
Φυτική και ζωική παραγωγή, θήρα και συναφείς δραστηριότητες	2.268	44	8.829	4	1.313	14
Βιομηχανία τροφίμων	56	1	7.979	3	177	2
Ποτοποιία	9	0	4.934	2	94	1
Παραγωγή άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων	20	0	1.176	0	28	0
Κατασκευή μεταλλικών προϊόντων, με εξαίρεση τα μηχανήματα και τα είδη εξοπλισμού	18	0	1.534	1	29	0
Κατασκευή λοιπού εξοπλισμού μεταφορών	4	0	279	0	8	0
Άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες	8	0	130	0	8	0
Επισκευή και εγκατάσταση μηχανημάτων και εξοπλισμού	14	0	219	0	18	0
Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού και κλιματισμού	31	1	4.072	2	39	0
Κατασκευές κτιρίων	62	1	1.457	1	95	1
Έργα πολιτικού μηχανικού	24	0	4.848	2	58	1
Εξειδικευμένες κατασκευαστικές δραστηριότητες	213	4	6.651	3	255	3
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο· επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών	80	2	5.204	2	148	2
Χονδρικό εμπόριο, εκτός από το εμπόριο μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών	115	2	57.476	23	372	4
Λιανικό εμπόριο, εκτός από το εμπόριο μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών	565	11	90.373	36	1.151	12
Χερσαίες μεταφορές και μεταφορές μέσω αγωγών	159	3	8.763	3	279	3
Πλωτές μεταφορές	9	0	92	0	8	0
Αποθήκευση και υποστηρικτικές προς τη μεταφορά δραστηριότητες	14	0	439	0	28	0

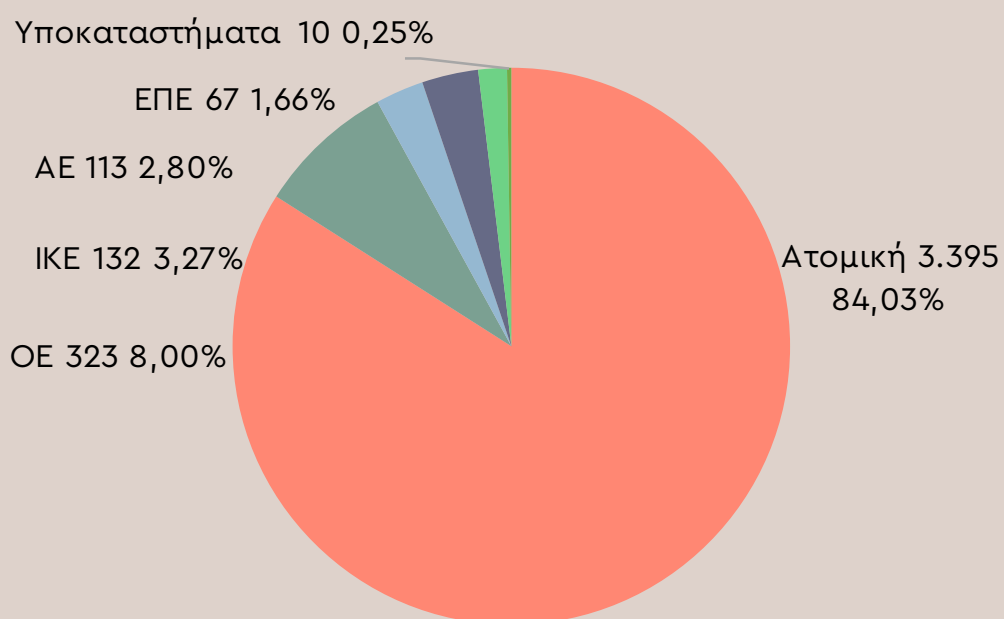
Ταχυδρομικές και ταχυμεταφορικές δραστηριότητες	6	0	475	0	27	0
Καταλύματα	318	6	10.892	4	725	8
Δραστηριότητες υπηρεσιών εστίασης	451	9	12.402	5	1.514	16
Δραστηριότητες προγραμματισμού ηλεκτρονικών υπολογιστών, κλπ.	11	0	588	0	10	0
Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	18	0	462	0	21	0
Νομικές και λογιστικές δραστηριότητες	94	2	3.636	1	165	2
Δραστηριότητες κεντρικών γραφείων· δραστηριότητες παροχής συμβουλών διαχείρισης	21	0	1.580	1	28	0
Αρχιτεκτονικές δραστηριότητες, δραστηριότητες μηχανικών, κ.α.	103	2	3.961	2	147	2
Επιστημονική έρευνα και ανάπτυξη	8	0	146	0	11	0
Άλλες επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	19	0	152	0	20	0
Δραστηριότητες ενοικίασης και εκμίσθωσης	48	1	2.145	1	75	1
Δραστηριότητες ταξιδιωτικών πρακτορείων και συναφείς δραστηριότητες	14	0	507	0	35	0
Δημόσια διοίκηση και άμυνα· υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση	10	0	2.202	1	462	5
Εκπαίδευση	65	1	1.205	0	1.095	12
Δραστηριότητες ανθρώπινης υγείας	97	2	3.630	1	481	5
Δημιουργικές δραστηριότητες, τέχνες και διασκέδαση	10	0	46	0	10	0
Αθλητικές δραστηριότητες και δραστηριότητες διασκέδασης και ψυχαγωγίας	24	0	430	0	48	1
Δραστηριότητες οργανώσεων	32	1	167	0	114	1
Επισκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών και ειδών ατομικής ή οικιακής χρήσης	17	0	359	0	22	0
Άλλες δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών	76	1	1.394	1	135	1
Σύνολο	5.111	100	250.833	100	9.253	100
Σύνολο εξαιρουμένης φυτικής, ζωικής παραγωγής, θήρας, κ.α.	2.843		242.003		7.940	

Διάγραμμα 11: Επιχειρήσεις Σάμου κατά τομέα δραστηριότητας

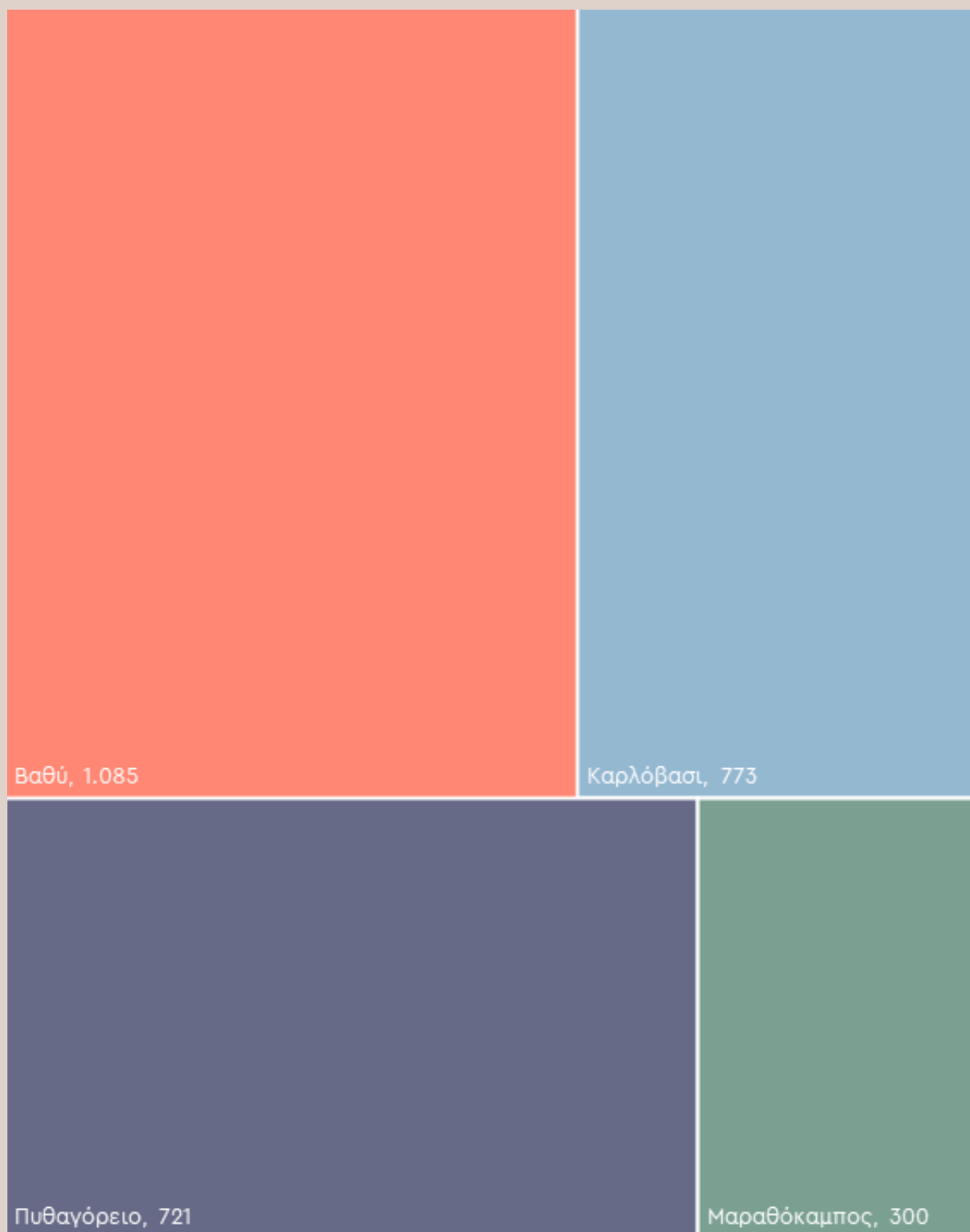
Πηγή: Επιμελητήριο Σάμου

Διάγραμμα 12: Επιχειρήσεις Σάμου ανά νομική μορφή

Πηγή: Επιμελητήριο Σάμου

Διάγραμμα 13: Γεωγραφική κατανομή των επιχειρήσεων στην Σάμο

Πηγή: Επιμελητήριο Σάμου

Σύγκριση ως προς όμορα νησιά

Κάνοντας μια συγκριτική αξιολόγηση της Σάμου με τα νησιά του ανατολικού Αιγαίου, όπως απεικονίζονται τα δεδομένα τους στον Πίνακα 2 που ακολουθεί, παρατηρούμε ότι η Σάμος βρίσκεται στην τρίτη θέση μετά την Λέσβο και την Χίο, με κριτήριο α) τον αριθμό των νομικών μονάδων, β) τον κύκλο εργασιών και γ) τον αριθμό των απασχολούμενων. Ικαρία και Λήμνος υπολείπονται σημαντικά.

Σε ό,τι αφορά την ευρωστία των επιχειρήσεων, όπως δηλώνεται από τον κύκλο εργασιών ανά νομική μονάδα, παρατηρούνται τρεις υπο-ομάδες: Στην πρώτη βρίσκονται Χίος και Λέσβος με 99 και 95 χιλιάδες ευρώ μέσο ετήσιο κύκλο εργασιών. Στην δεύτερη κατηγορία βρίσκονται Λήμνος και Σάμος με 85 και 84 χιλιάδες ευρώ μέσο ετήσιο τζίρο και στην τρίτη θέση βρίσκεται μόνης της η Ικαρία με έναν τζίρο λιγότερο του μισού της Σάμου και της Λήμνου. Ξεχωριστή κατηγορία αποτελεί η Ικαρία και με βάση το κριτήριο των απασχολούμενων ανά επιχείρηση, με την μέση νομική μονάδα να απασχολεί 1,5 άτομο. Στην άλλη πλευρά η μέση επιχείρηση σε Χίος, Σάμος, Λέσβος και Λήμνος απασχολεί μεταξύ 2 και 3 εργαζομένων.

Πίνακας 2

	Αριθμός νομικών μονάδων εξαιρουμένων πρωτογενούς τομέα	Κύκλος εργασιών (σε χιλ. ευρώ)	Αριθμός απασχολούμενων	Κύκλος εργασιών ανά νομική μονάδα (σε χιλ. ευρώ)	Απασχολούμενοι ανά νομική μονάδα
Σάμος	2.974	251.119	8.262	84,44	2,78
Ικαρία	1.223	50.226	1.850	41,07	1,51
Χίος	4.503	448.678	13.384	99,64	2,97
Λέσβος	9.037	859.992	22.868	95,16	2,53
Λήμνος	1.482	126.509	3.437	85,36	2,32

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή

Ο τουριστικός τομέας

Εστιάζοντας τον τουριστικό τομέα, όπως περιγράφεται από την δραστηριότητα του τομέα καταλυμάτων κι εστίασης, παρατηρούμε ότι σε όλο το Βόρειο Αιγαίο κι όχι μόνο στην Σάμο τα έσοδα το 2022 δεν έχουν ακόμη επανέλθει στα επίπεδα που βρίσκονταν πριν ξεσπάσει η κρίση του κορονοϊού κι ακολουθήσουν τα μέτρα κοινωνικής αποστασιοποίησης που περιλάμβαναν το κλείσιμο των κλάδων εστίασης και καταλυμάτων.

Η τουριστική δραστηριότητα το 2022 σε σχέση με το 2019 (Διάγραμμα 14) ήταν μειωμένη συνολικά στο Βόρειο Αιγαίο κατά 26% (59 εκ. ευρώ από 79,49 εκ.). Ειδικότερα,

- Χίο κατά 7% (από 7,28 εκ. σε 6,76 εκ. ευρώ),
- Σάμο κατά 17% (από 40,65 εκ. σε 33,61 εκ. ευρώ),
- Λήμνο κατά 58% (από 3,38 εκ. ευρώ σε 1,41 εκ. ευρώ), και,
- Λέσβο κατά 40% (από 27,37 εκ. ευρώ σε 16,35 εκ. ευρώ).

Εξαιρέση στον κανόνα μείωσης των τουριστικών εσόδων το 2022 ως προς το 2019 για το Βόρειο Αιγαίο αποτέλεσε η Ικαρία όπου τα έσοδα καταλυμάτων κι εστίασης αυξήθηκαν κατά 7% (από 809.704 ευρώ το 2019 σε 873.645 ευρώ το 2022). Όπως φαίνεται όμως κι από το Διάγραμμα, η Ικαρία έχει τα λιγότερα έσοδα απ' όλα τα νησιά.

Αντί υποσημείωσης, να αναφέρουμε ότι η εξαγωγή συμπερασμάτων για τον τουρισμό από τους κλάδους καταλυμάτων κι εστίασης έχει τουλάχιστον δύο εμφανείς αδυναμίες. Πρώτη, ότι ο κύκλος εργασιών της εστίασης δεν προέρχεται μόνο από τουρίστες, αλλά και από μόνιμους κατοίκους κάθε τόπου. Μάλιστα, η αύξηση των εισοδημάτων και του βαθμού αστικοποίησης κάθε τόπου έχει την τάση να αυξάνει τα έσοδα της εστίασης. Δεύτερη, ότι δεν περιλαμβάνει μια μεγάλη αλυσίδα μικρών εμπορικών κυρίως επιχειρήσεων που εξυπηρετούν αποκλειστικά τους τουρίστες, πχ. πώληση αναμνηστικών, ενοικίαση αυτοκινήτων και μοτοσυκλετών, καταδυτικές υπηρεσίες, κ.α. Η πρώτη αδυναμία του ορισμού υπερτιμιάει τον ακριβή αριθμό των τουριστικών εσόδων ενώ η δεύτερη λειτουργεί στην αντίθετη κατεύθυνση, τον υποτιμιάει.

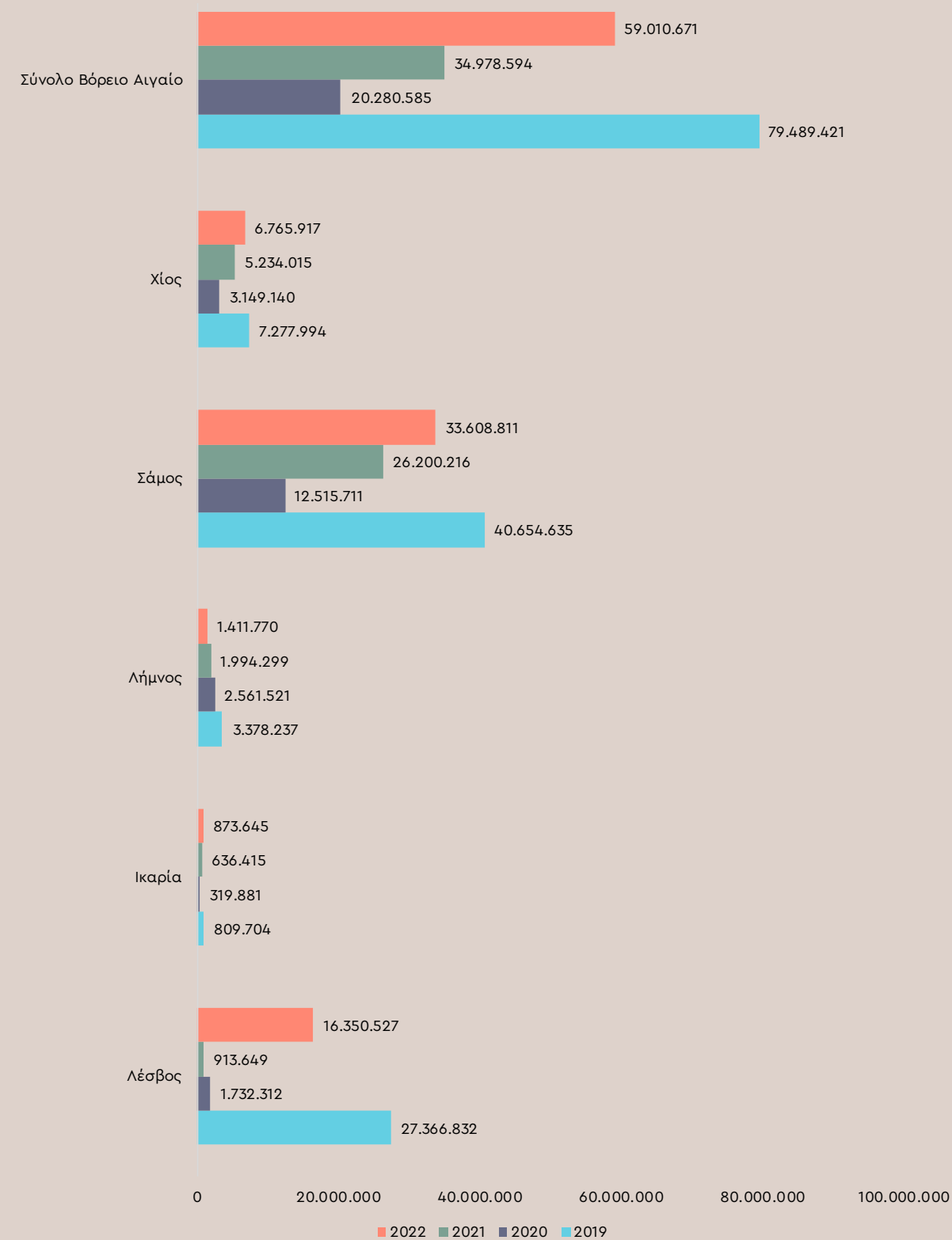
Μένοντας στα τουριστικά έσοδα που παραθέτουμε, αξίζει να διευκρινιστεί ότι απέχουν από τα πραγματικά επειδή συμπεριλαμβάνουν μόνο εκείνα που προέρχονται από διοικητικές πηγές (δηλωμένα), ενώ έχουν αποκλειστεί όσα προέρχονται από επιχειρήσεις που δεν τηρούν διπλογραφικά στοιχεία.

Η απόσταση που χωρίζει τα τουριστικά έσοδα του 2022 από εκείνα του 2019 στο Βόρειο Αιγαίο έρχεται σε αντίθεση με την πανελλαδική τάση βάσει της οποίας το σύνολο των τουριστικών εσόδων έχει αυξηθεί κατά 24% (από 7,87 δισ. ευρώ το 2019 σε 9,77 δισ. ευρώ το 2022). Η ψαλίδα των τουριστικών εσόδων μεταξύ Ελλάδας και Βόρειου Αιγαίου δείχνει ότι τα συγκεκριμένα νησιά δεν ωφελήθηκαν από την άνοδο του τουρισμού που καταγράφηκε την τελευταία τετραετία σε όλη την υπόλοιπη Ελλάδα.

Ο πρωτογενής τομέας

Στην Σάμο υπάρχουν 4.702 γεωργικές, κτηνοτροφικές και μικτές εκμεταλλεύσεις που καταλαμβάνουν έκταση 92.168 στρεμμάτων (Πίνακας 3). Σε γενικές γραμμές ο κλήρος είναι πολύ μικρός: 20 στρέμματα ανά εκμετάλλευση στο σύνολο (όταν ο μέσος όρος στην Ελλάδα

Διάγραμμα 14: Κύκλος εργασιών σε ευρώ από διοικητικές πηγές των επιχειρήσεων με υποχρέωση τήρησης διπλογραφικών στοιχείων των κλάδων καταλυμάτων κι εστίασης

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή

Πίνακας 3

Εκμεταλλεύσεις και χρησιμοποιούμενη γεωργική έκταση σε στρέμματα, με διάκριση σε μεικτές, αμιγώς γεωργικές και κτηνοτροφικές

	Σύνολο		Μικτές				Αμιγώς γεωργικές			Αμιγώς κτηνοτροφικές		
	Εκμεταλλεύσεις	Έκταση	Έκταση/εκμετάλλευση	Εκμεταλλεύσεις	Έκταση	Έκταση/εκμετάλλευση	Εκμεταλλεύσεις	Έκταση	Έκταση/εκμετάλλευση	Εκμεταλλεύσεις	Έκταση	Έκταση/εκμετάλλευση
Σύνολο Ελλάδας	684.902	31.525.821	46	105.709	9.886.255	94	562.965	20.973.070	37	16.227	666.496	41
Περιφέρεια Β. Αιγαίου	27.971	1.362.874	49	5.720	773.361	135	21.700	478.343	22	551	111.170	202
ΠΕ Λέσβου	15.301	931.201	61	3.598	539.701	150	11.292	293.077	26	411	98.423	239
ΠΕ Λήμνου	1.783	255.584	143	906	186.172	205	836	60.520	72	41	8.892	217
ΠΕ Ικαρίας	1.702	33.844	20	492	23.095	47	1.184	10.426	9	26	323	12
ΠΕ Σάμου	4.702	92.168	20	335	17.699	53	4.341	70.958	16	26	3.511	135
ΠΕ Χίου	4.483	50.077	11	388	6.694	17	4.047	43.361	11	48	22	0,46

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή, Έρευνα Διάρθρωσης Γεωργικών και Κτηνοτροφικών Εκμεταλλεύσεων, έτους 2016

είναι 46 στρέμματα και στο Β. Αιγαίο 49 στρ.) και 16 στρ. στην γεωργία (37 στην Ελλάδα και 22 στο Β. Αιγαίο ως μέσος όρος). Αντίθετα, σχετικά μεγάλος είναι ο μέσος κλήρος στην κτηνοτροφία με 135 στρέμματα ανά εκμετάλλευση, σχεδόν τέσσερις φορές μεγαλύτερος από τον μέσο πανελλαδικό (41 στρ.), μικρότερος ωστόσο από τον μέσο κλήρο στο Β. Αιγαίο (202 στρ.).

Καλλιέργειες και γεωργία

Εξετάζοντας τον επιμερισμό των καλλιεργειών στα νησιά του Βόρειου Αιγαίου, διαπιστώνουμε το μεγάλο ειδικό βάρος των αμπελοκαλλιεργειών στη Σάμο (Πίνακας 4). Σε αμπέλια και σταφιδάμπελα ήταν αφιερωμένο το 16% της καλλιεργούμενης γεωργικής γης συμπεριλαμβανομένης της αγρανάπαυσης (10.325 στρέμματα σε σύνολο 66.284 στρεμμάτων). Στην Λήμνο, αντίθετα, που επίσης φημίζεται για την οινοπαραγωγή της, μόλις το 3% τη καλλιεργούμενης γεωργικής γης είναι αφιερωμένο στα αμπέλια (5.935 στρέμματα σε σύνολο 172.822 στρέμματα συνολικής γης).

Πίνακας 4

Εκτάσεις καλλιεργειών και αγρανάπαυσης, σε στρέμματα, κατά κατηγορία, 2019							
	Σύνολο καλλιεργούμενης γεωργικής γης και αγρανάπαυσης	Καλλιέργειες				Αγρανάπαυση (1 - 5) ετών	Εκ των οποίων εκτάσεις που είναι επιλέξιμες για καταβολή επιδοτήσεων
		Αροτραίες	Κηπευτική γη	Δενδρώδεις	Αμπέλια και σταφιδάμπελα		
Σύνολο Ελλάδας	32.165.383	16.988.542	595.730	10.012.167	870.130	3.698.814	1.954.758
Περιφέρεια Β. Αιγαίου	917.305	194.231	15.066	567.425	23.318	117.265	21.566
Λέσβου	475.694	34.358	7.634	427.682	2.393	3.627	628
Ικαρίας	37.721	5.812	825	22.859	2.597	5.628	3.308
Λήμνου	172.822	141.812	1.113	1.574	5.935	22.388	12.713
Σάμου	66.284	2.312	748	52.199	10.325	700	422
Χίου	164.784	9.937	4.746	63.111	2.068	84.922	4.495

Ζωικό κεφάλαιο

Μικρό μπορεί να χαρακτηριστεί το ζωικό κεφάλαιο της Σάμου, σε σύγκριση με τα άλλα νησιά του Β. Αιγαίου (Πίνακας 5). Διαθέτει τον μικρότερο αριθμό:

- βοειδών και εκμεταλλεύσεων βοειδών (151 και 8 αντίστοιχα) όταν η ΠΕ με τον αμέσως μεγαλύτερο αριθμό είναι η Ικαρία (267 και 35, αντίστοιχα),
- προβατοειδών κι εκμεταλλεύσεων προβατοειδών (2.486 και 106 αντίστοιχα), όταν η ΠΕ με τον αμέσως μεγαλύτερο αριθμό είναι και πάλι η Ικαρία (5.665 και 217 αντίστοιχα), όπως και,
- αιγών μαζί με εκμεταλλεύσεις αιγών (7.898 και 314 αντίστοιχα).

Πίνακας 5

Εκμεταλλεύσεις και αριθμός ζώων κατά είδος στη Σάμο		
	Εκμεταλλεύσεις	Αριθμός ζώων
Βοειδή	8	151
Χοίροι	111	339
Προβατοειδή	106	2.486
Αίγες	314	7.898
Πουλερικά	1.069	15.967
Κουνέλια	158	950
Ιπποειδή και όνοι	48	72
Κυψέλλες μελισσών	138	5.488

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή, Έρευνα Διάρθρωσης Γεωργικών και Κτηνοτροφικών Εκμεταλλεύσεων, έτους 2016

Αλιεία

Βάσει των διαθέσιμων στοιχείων, η αλιευτική περιοχή των νησιών Λέσβου, Χίου, Σάμου και Ικαρίας (που είναι μία από τις 16 αλιευτικές περιοχές βάσει της διάκρισης που χρησιμοποιεί η Στατιστική Υπηρεσία) συμμετέχει σταθερά με ένα ποσοστό από 4% (2015) το κατώτερο ως 7% (2021) το ανώτερο στην ποσότητα των ετήσιων αλιευμάτων (Πίνακας 6). Με ποσοτικούς όρους τα αλιεύματα ξεκινούν από 2,5 χιλιάδες τόνους (2015) και φτάνουν τους 5,3 χιλιάδες τόνους (2017).

Πίνακας 6

Ποσότητα αλιευμάτων, κατά περιοχή αλιείας (ποσότητα σε τόνους)											
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Σύνολο Ελλάδας	62.847,4	60.725,4	63.638,1	60.318,7	64.236,2	74.372,5	77.114,3	76.506,3	81.920,0	70.182,5	58.365,1
Περιοχή νήσων Λέσβου, χίου, Σάμου και Ικαρίας	3.253,3	3.945,3	4.287,3	3.360,7	2.493,7	3.167,7	5.302,7	4.957,9	5.231,5	4.790,5	4.069,5
Ποσοστό	5,18	6,50	6,74	5,57	3,88	4,26	6,88	6,48	6,39	6,83	6,97

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή, Έρευνα Θαλάσσιας Αλιείας

3. Βαθμός ενσωμάτωσης, εξειδίκευσης και διαφοροποίησης της Σάμου

Πλήθος εργαλείων και υποδειγμάτων χρησιμοποιείται για την βαθύτερη κατανόηση των ιδιαιτεροτήτων χαρακτηριστικών μιας περιφερειακής οικονομίας. Τα περισσότερα ωστόσο (με πιο χαρακτηριστικό κι αξιόπιστο το υπόδειγμα Οικονομικής Βάσης του Tiebout) αρμόζουν σε οικονομίες με βάθος κι εξειδίκευση.

Συντελεστής Συμμετοχής

Ένας δείκτης που χρησιμοποιείται ευρέως στην Περιφερειακή Οικονομική για τον προσδιορισμό της ειδίκευσης μιας Περιφέρειας (στο πλαίσιο ενός κράτους) ή μιας Περιφερειακής Ενότητας (στο πλαίσιο μιας Περιφέρειας) είναι ο λεγόμενος Συντελεστής Συμμετοχής (Location Quotient) (Παπαδασκαλόπουλος, 2000, Λαμπριανίδης 2012). Ο Συντελεστής Συμμετοχής μας επιτρέπει να εκτιμήσουμε αν το ειδικό βάρος της δραστηριότητας ενός κλάδου ή

της απασχόλησης σε έναν κλάδο στο πλαίσιο μιας Περιφέρειας ή Περιφερειακής Ενότητας υπερβαίνει ή υπολείπεται του ανώτερου επιπέδου συσσωμάτωσης, πιο συχνά του εθνικού μέσου όρου.

Η εύρεση του Συντελεστή Συμμετοχής μας επιτρέπει να εντοπίσουμε τα ισχυρά και αδύναμα σημεία μιας περιφερειακής οικονομίας, πού προηγείται και πού υστερεί, συγκρίνοντάς την πάντα με την ανώτερη διοικητική ενότητα στην οποία υπάγεται.

Ο Συντελεστής Συμμετοχής δίνεται από τον ακόλουθο τύπο:

$$\Sigma\Sigma = \Delta_{\Gamma\Sigma} / \Delta_{\Sigma} / \Delta_{\Gamma\text{Ε}} / \Delta_{\text{Ε}}, \text{ όπου:}$$

$\Sigma\Sigma$: Συντελεστής Συσχέτισης

$\Delta_{\Gamma\Sigma}$: Η οικονομική δραστηριότητα του κλάδου Γ στην περιφέρεια Σ

Δ_{Σ} : Η συνολική οικονομική δραστηριότητα της περιφέρειας Σ

$\Delta_{\Gamma\text{Ε}}$: Η δραστηριότητα του κλάδου Γ στο σύνολο της χώρας

$\Delta_{\text{Ε}}$: Η συνολική δραστηριότητα στο σύνολο της χώρας

Στην βάση της παραπάνω σχέσης (που με άλλα λόγια περιγράφει τον λόγο μιας κλαδικής δραστηριότητας σε μια περιφέρεια προς τον λόγο της συγκεκριμένης κλαδικής δραστηριότητας στην χώρα ή την ανώτερη διοικητική ενότητα), μπορούμε να έχουμε τρία δυνατικά αποτελέσματα:

$\Sigma\Sigma < 1$: Η μελετούμενη δραστηριότητα είναι ανεπαρκώς ανεπτυγμένη στην ενότητα που εξετάζουμε σε σχέση με την ανώτερη ενότητα οποία υπάγεται.

$\Sigma\Sigma = 1$: Η συγκεκριμένη δραστηριότητα είναι στην μελετούμενη ενότητα τόσο ανεπτυγμένη όσο και στην ενότητα όπου υπάγεται.

$\Sigma\Sigma > 1$: Η εξεταζόμενη οικονομική δραστηριότητα είναι περισσότερη ανεπτυγμένη στην περιφέρεια σε σχέση με το σύνολο της χώρας.

Αν θεωρήσουμε την μελετούμενη περιφέρεια ως κράτος και την δραστηριότητα ως ένα κλάδο παραγωγής που αντιστοιχεί σε ανάλογη κατανάλωση, τότε:

Στην πρώτη περίπτωση ($\Sigma\Sigma < 1$) η εγχώρια παραγωγή δεν μπορεί να ικανοποιήσει την κατανάλωση κι αυτή καλύπτεται από εισαγωγές, άρα έχουμε έλλειμμα.

Στην δεύτερη περίπτωση ($\Sigma\Sigma = 1$) το ισοζύγιο είναι ουδέτερο. Είτε η κατανάλωση καλύπτεται πλήρως από την εγχώρια παραγωγή ή ό,τι εισάγεται εξάγεται.

Στην τρίτη περίπτωση ($\Sigma\Sigma > 1$) έχουμε πλεονασματικό ισοζύγιο με την παραγωγή της μελετούμενης περιφέρειας να εξάγεται.

Εξετάζοντας τις πιο ακραίες τιμές του Συντελεστή Συμμετοχής σε τρεις μεταβλητές (ακαθάριστες επενδύσεις πάγιου κεφαλαίου, ακαθάριστη προστιθέμενη

αξία και απασχόληση), διακρίνουμε τους οικονομικούς τομείς – πρωτοπόρους και τους τομείς – ουραγούς.

Με κριτήριο τις **ακαθάριστες επενδύσεις πάγιου κεφαλαίου** οι τομείς που προηγούνται είναι δύο: Πρώτο, Δημόσια διοίκηση και άμυνα, υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση, εκπαίδευση, δραστηριότητες σχετικές με την ανθρώπινη υγεία και την κοινωνική μέριμνα (με Συντελεστή Συσχέτισης 2,29) και δεύτερο Γεωργία, δασοκομία και αλιεία (ΣΣ 1,46).

Οι τομείς στο Βόρειο Αιγαίο που βρίσκονται πολύ κάτω του μέσου εθνικού όρου είναι: Ενημέρωση και Επικοινωνία (ΣΣ 0,23), Ορυχεία, λατομεία, βιομηχανία, παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού, κλιματισμού και νερού, επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων και δραστηριότητες εξυγίανσης (ΣΣ 0,31). Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών, μεταφορές και αποθήκευση, δραστηριότητες παροχής καταλύματος κα εστίασης (ΣΣ 0,32). Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες, διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες (ΣΣ 0,44).

Με κριτήριο την **Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία κατά κλάδο** για το έτος 2020, οι υψηλότερες επιδόσεις της Περιφέρειας Σάμου – Ικαρίας καταγράφηκαν σε δυο τομείς: Πρώτο, δημόσια διοίκηση και άμυνα, υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση, εκπαίδευση, δραστηριότητες σχετικές με την ανθρώπινη υγεία και την κοινωνική μέριμνα (ΣΣ 1,57) και δεύτερο Τέχνες, διασκέδαση, ψυχαγωγία, άλλες δραστηριότητες παροχή υπηρεσιών, δραστηριότητες νοικοκυριών ως εργοδοτών, κ.α.

Στην άλλη άκρη της Ακαθάριστης Προστιθέμενης Αξίας βρίσκονται τρεις τομείς: Ενημέρωση και επικοινωνία (ΣΣ 0,26), μεταποίηση (ΣΣ 0,43) και επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες, διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες (ΣΣ 0,45).

Με κριτήριο την **απασχόληση** οι τομείς που επιδεικνύουν ξεχωριστή δυναμική στο Βόρειο Αιγαίο είναι οι ακόλουθοι τρεις: Πρώτος, δημόσια διοίκηση και άμυνα, υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση, εκπαίδευση, δραστηριότητες σχετικές με την ανθρώπινη υγεία και την κοινωνική μέριμνα (ΣΣ 1,24), δεύτερος κατασκευές (ΣΣ 1,18) και τρίτος γεωργία, δασοκομία και αλιεία (ΣΣ 1,12).

Στον αντίποδα, τρεις είναι οι τομείς που κυρίως υστερούν στην απασχόληση: Πρώτος, ορυχεία, λατομεία, βιομηχανία, παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού, κλιματισμού και νερού, επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων και δραστηριότητες εξυγίανσης (ΣΣ 0,63). Δεύτερος τομέας που υστερεί σε απασχόληση είναι τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία (ΣΣ 0,66), και τρίτος ο τομέας ενημέρωση και επικοινωνία (ΣΣ 0,67).

Επιχειρώντας μια συγκέντρωση των τριών παραπάνω Συντελεστών Συμμετοχής (ΣΣ) παίρνουμε τον ακόλουθο Πίνακα 7. Με γαλάζιο χρώμα συμβολίζονται οι τομείς στους οποίους σημειώνεται υστέρηση και με σκούρο μπλε οι τομείς στους οποίους παρατηρούνται ανώτερες επιδόσεις, πάντα σε σχέση με τις εθνικές επιδόσεις.

Πίνακας 7

Συγκεντρωτικός Συντελεστής Συμμετοχής			
Τομείς οικονομικής δραστηριότητας	Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία σε Σάμο Ικαρία	Ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου σε Βόρειο Αιγαίο	Απασχόληση Βόρειο Αιγαίο
1. Γεωργία, δασοκομία και αλιεία			
2. Ορυχεία, λατομεία, βιομηχανία, παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού, κλιματισμού και νερού, επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων και δραστηριότητες εξυγίανσης			
3. Κατασκευές			
4. Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών, μεταφορές και αποθήκευση, δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και υπηρεσιών εστίασης			
5. Ενημέρωση και επικοινωνία			
6. Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες			
7. Διαχείριση ακίνητης περιουσίας			
8. Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες, διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες			
9. Δημόσια διοίκηση και άμυνα, υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση, εκπαίδευση, δραστηριότητες σχετικές με την ανθρώπινη υγεία και την κοινωνική μέριμνα			
10. Τέχνες, διασκέδαση, ψυχαγωγία, άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών, δραστηριότητες νοικοκυριών ως εργοδοτών, μη διαφοροποιημένες δραστηριότητες νοικοκυριών που αφορούν την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών για ίδια χρήση, δραστηριότητες ετερόδικων οργανισμών και φορέων			

Βάσει των παραπάνω μπορούμε να κάνουμε τον ακόλουθο απολογισμό, υποθέτοντας για τις μεταβλητές στις οποίες δεν έχουμε δεδομένα σχετικά με Ικαρία – Σάμο, πώς ότι ισχύει για το Βόρειο Αιγαίο ισχύει και για Ικαρία – Σάμο. Κι ό,τι δε ισχύει για την Περιφέρεια Ικαρίας – Σάμου ισχύει και για την Σάμο.

1. Στον πρωτογενή τομέα (1. Γεωργία, δασοκομία, αλιεία) αν και οι επενδύσεις πάγιου κεφαλαίου στηρίζουν την απασχόληση, εν τούτοις η ακαθάριστη προστιθέμενη αξία υπολείπεται.
2. Ο τομέας 2 εξορύξεων, βιομηχανίας, ενέργειας και ανακύκλωσης υπολείπεται συνολικά των εθνικών επιδόσεων.

3. Στις κατασκευές, απασχόληση και προστιθέμενη αξία υπερτερούν, παρά την υστέρηση των επενδύσεων. Το ίδιο συμβαίνει και στον τομέα εμπορίου – επισκευών – καταλυμάτων κι εστίασης.
4. Οι επόμενοι τέσσερις τομείς (ενημέρωση κι επικοινωνία, χρηματοπιστωτικές κι ασφαλιστικές δραστηριότητες, ακίνητη περιουσία και, τέλος, επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες) παρουσιάζουν συνολική υστέρηση με κριτήριο τις μέσες εθνικές επιδόσεις.
5. Ο τομέας της δημόσιας διοίκησης, άμυνας, υγείας, κοινωνικής ασφάλισης κ.λπ. είναι ο μοναδικός τομέας που υπερτερεί έναντι των μέσων εθνικών όρων και στα τρία κριτήρια: ακαθάριστη προστιθέμενη αξία, ακαθάριστες επενδύσεις πάγιου κεφαλαίου και απασχόληση.
6. Τέλος, μικτή είναι η εικόνα στον τελευταίο τομέα (τέχνες, διασκέδαση, ψυχαγωγία, κ.α.) με την ακαθάριστη προστιθέμενη αξία να υπερτερεί, ενώ επενδύσεις και απασχόληση να υπολείπονται.

Προτάσεις για την ανάπτυξη της Σάμου

Στη διάρκεια των δύο επισκέψεων εργασίας στην Σάμο (Δεκέμβριος 2022 και Σεπτέμβριος 2023) πραγματοποιήθηκαν συναντήσεις με επαγγελματίες του νησιού που μετέφεραν τις δικές τους εμπειρίες και προτάσεις για την ανάπτυξη του νησιού. Στην βάση όσων διατυπώθηκαν και συζητήθηκαν, προτείνεται μια σειρά από μέτρα και πολιτικές, που η υιοθέτησή τους μπορεί να συμβάλει στην υπέρβαση της παρατηρούμενης υστέρησης του νησιού και, στη συνέχεια, στην ανάπτυξη και την ευημερία του. Είναι προτάσεις που στην πλειονότητά τους δεν διατυπώνονται για πρώτη φορά. Ορισμένες εξ αυτών, όπως η πρόταση του δημάρχου Ανατολικής Σάμου, κ. Γιώργου Στάντζου, για δημιουργία Ακαδημίας Πυροσβεστικής και Σχολής Διαχείρισης Καταστροφών και Κρίσεων, έχουν διατυπωθεί και κατατεθεί ακόμη και στα υψηλά επίπεδα της διοίκησης.

Εισαγωγικά ωστόσο πρέπει να διατυπωθούν ορισμένες κατευθυντήριες γραμμές για το περιεχόμενο και τα ζητούμενα της ανάπτυξης στο νησί.

Πρώτο, δεδομένων των συγκριτικών πλεονεκτημάτων που ήδη διαθέτει το νησί (αναγνωρίσιμη κι επιτυχημένη οινοποιία κι ανεπτυγμένος πρωτογενής τομέας με παραγωγή μελιού, ελαιόλαδου, κ.α.) το μεγάλο ζητούμενο παραμένει η περαιτέρω ενίσχυση αυτών των κλάδων αξιοποιώντας σύγχρονες μεθόδους μάρκετινγκ, επιστημονικής υποστήριξης, έρευνας και καινοτομίας, κ.α.

Δεύτερο, σχέδια εντατικής οικονομικής μεγέθυνσης που ενδέχεται να αποφέρουν γρήγορα κέρδη είναι πιθανό να στραφούν ενάντια στα υπάρχοντα συγκριτικά πλεονεκτήματα ή/και να ακυρώσουν την φήμη του νησιού, όπως έχει εδραιωθεί στην βάση της μακραίωνης

ιστορίας του, και αποτυπώνεται πιστά σε ένα μοναδικό πλούτο αρχαιολογικών και άλλων μουσείων (Φυσική ιστορίας, Οίνου, Λαογραφικά, Βυρσοδεψίας, Αργυροχρυσοχοΐας, Εκκλησιαστικό, κ.α.) όπως και αρχαιολογικών τόπων (Ευπαλίνειο όρυγμα, Ναός της Ήρας, κ.α.), που συνθέτουν την πραγματική ταυτότητα του νησιού. Στη διεθνή συζήτηση για τον τουρισμό, με την μαζική του εκδοχή να έχει ξεπεράσει πλέον τα 70 έτη άρα να είναι ορατές οι επιπτώσεις, αφθονούν τα παραδείγματα απογοήτευσης των επισκεπτών λόγω της αναντιστοιχίας ενός τόπου με την εικόνα που το ίδιο δημιουργεί προς έλξη τουριστών. Η αναντιστοιχία προέρχεται από την έκρηξη των επενδύσεων κάθε είδους, σε βαθμό αλλοίωσης των χαρακτηριστικών του τόπου: εξάλειψη τοπικών ηθών και εθίμων και γλωσσικών ιδιωμάτων, καταστροφή του περιβάλλοντος κι εμφάνιση κοινωνικών προβλημάτων όπως χρήση ναρκωτικών, βανδαλισμοί, κ.α. (Youel, 1998, κ.α.). Ήδη, πολλά νησιά του Αιγαίου και Ιονίου πελάγους στην Ελλάδα και διάσημοι προορισμοί στην Κύπρο εμπίπτουν σε αυτή την κατηγορία.

Σχέδια μεγάλων επενδύσεων, που δεν προβλέπουν την αρμονική συνεργασία με την ντόπια οικονομία, συχνά απάδουν μιας ανάπτυξης που έχει στον πυρήνα της υπαρκτές πολύ μικρές και μικρές επιχειρήσεις, ενώ το κενό που δημιουργεί μια πιθανή αποτυχία τους ισοδυναμεί με δύσκολα διαχειρίσιμα για την οικονομία και την κοινωνία σοκ. Πολλά παραδείγματα από την ηπειρωτικά και νησιώτικη Ελλάδα, τόσο στον τουριστικό τομέα όσο και στην μεταποίηση επιβεβαιώνουν τους κινδύνους των μεγάλων επενδύσεων.

Διάγραμμα 15: Συναλλαγματική ισοτιμία τουρκικής λίρας έναντι ευρώ

Πηγή: Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα

Τρίτο, η Σάμος εξαρτά την εξέλιξη του τουριστικού προϊόντος της σε έναν καθόλου αμελητέο βαθμό από τις εξελίξεις της Τουρκίας. Είναι γνώρισμα που το συναντάμε και σε άλλες τουριστικές περιοχές της Ελλάδας κι όχι κατ' ανάγκη νησιώτικες, πχ Καβάλα (Βατικιώτης & Γιακούλας, 2021). Οι αφίξεις τουριστών από την Τουρκία είναι ειδικότερα συνάρτηση σε πολιτικό επίπεδο των ελληνοτουρκικών σχέσεων και σε οικονομικό της συναλλαγματικής ισοτιμίας της τουρκικής λίρας κι επιπλέον του επιπέδου της κατανάλωσης, του εισοδήματος, κ.α. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 15, η απότομη άνοδος της ισοτιμίας της λίρας έναντι του ευρώ (με 1 ευρώ στις αρχές Αυγούστου 2023 να ισοδυναμεί με 30 λίρες περίπου, όταν την ίδια περίοδο του 2022 η ισοτιμία ήταν 18 λίρες και ένα χρόνο πριν, το 2021, 10 λίρες)

συνεπάγεται ότι όλο και λιγότεροι Τούρκοι έχουν την δυνατότητα να επισκέπτονται την Σάμο, καθώς η σχετική υποτίμηση των μισθών και εισοδημάτων τους καθιστά την Σάμο ακριβή. Ως αντίλογος, μπορεί να υποστηριχθεί ότι ποτέ η Σάμος δεν ήταν τόπος μαζικών διακοπών από την Τουρκία, ούτε η Τουρκία ήταν χώρα – αφετηρία μαζικού τουρισμού ώστε να επηρεάζεται από το επίπεδο του λαϊκού εισοδήματος. Η ίδια μεταβολή στη συναλλαγματική ισοτιμία, που μετατρέπει την Τουρκία σε φθηνό τουριστικό προορισμό, οδηγεί τουρίστες και τουρ οπερέιτορς από την Ευρώπη ή τις ΗΠΑ να προτιμούν την Τουρκία, έναντι της Σάμου ή άλλου προορισμού από την ζώνη του ευρώ.

Τέταρτο και σημαντικότερο, δεν υπάρχουν μαγικές συνταγές κι εύκολες απαντήσεις, που μπορούν να εφαρμοστούν παντού και πάντα για να λύσουν το αίνιγμα της ανάπτυξης (Cypher & Dietz, 2004). Ακόμη κι όταν είναι κοινά αποδεκτό ότι δεν μπορεί παρά να είναι βιώσιμη, με σεβασμό στο περιβάλλον και να έχει κοινωνικό μέρισμα η οικονομική ανάπτυξη πρέπει να εκλαμβάνεται ως διαδικασία, αποτέλεσμα -στο μέτρο του δυνατού- συνειδητών επιλογών και πολιτικών, που χαίρουν κοινωνικής αποδοχής.

Σε αυτό το πλαίσιο, οι ομαδοποιημένες και συντομευμένες προτάσεις που ακολουθούν, κι αποτελούν ένα συνεκτικό πλαίσιο, αποτελούν μια αναγκαία βάση εκκίνησης.

A/A	Πεδίο	Διαπιστωμένες ελλείψεις, αδυναμίες, προβλήματα και δυνατότητες	Προτάσεις
1	Αντιμετώπιση δημογραφικού	Συρρίκνωση και γήρανση πληθυσμού, έλλειψη εργατικών χεριών από κοινού με αναξιοποίητο κτιριακό απόθεμα (1.200 κτίρια)	Χορήγηση οικονομικών κ.α. κινήτρων για την εγκατάσταση ψηφιακών νομάδων
2	Αντιμετώπιση δημογραφικού	Μείωση αριθμού φοιτητών στο Τμήμα Μαθηματικών και Στατιστικής και Αναλογιστικών - Χρηματοοικονομικών Μαθηματικών	Εξαίρεση των πανεπιστημιακών σχολών της Σάμου από την Ελάχιστη Βάση Εισαγωγής για να μην μειωθεί ο αριθμός των φοιτητών
3	Αντιμετώπιση δημογραφικού	Πλούσιο φυσικό περιβάλλον ευάλωτο σε φυσικές καταστροφές (πυρκαγιές, σεισμούς, κ.α.)	Δημιουργία Ακαδημίας Πυροσβεστικής και Πανεπιστημιακής Σχολής Διαχείρισης Φυσικών και Τεχνολογικών Καταστροφών και Κρίσεων ευρωπαϊκής εμβέλειας
4	Υποδομές	Αβεβαιότητα για χρήσεις γης	Δημιουργία χωροταξικού σχεδίου, που θα δίνει προτεραιότητα στην προστασία του περιβάλλοντος
5	Υποδομές	Ασταθής τάση στο ηλεκτρικό ρεύμα, συχνές διακοπές, απορρύθμιση ηλεκτρικών συσκευών, αναγκαστική αγορά UPS	Ενίσχυση δικτύου ΔΕΔΔΗΕ
6	Υποδομές	Ανυπαρξία ηλεκτρικού ρεύματος σε απομακρυσμένα σημεία	Επέκταση δικτύου ΔΕΔΔΗΕ
7	Υποδομές	Κίνδυνοι πυρκαγιών από καλώδια μεταφοράς ρεύματος	Υπογειοποίηση δικτύου ΔΕΔΔΗΕ
8	Υποδομές	Η ανυπαρξία σφαγείου περιορίζει την ανάπτυξη της κτηνοτροφίας	Δημιουργία δημοτικού σφαγείου, όπως στην Χίο

9	Υποδομές	Μη ενεργοποίηση του δικτύου ύδρευσης, παρότι η Σάμος σε αντίθεση με άλλα νησιά Αιγαίου διαθέτει νερά. Το καλοκαίρι διαθέσιμο νερό υπάρχει μόνο το βράδυ. Μαγαζιά εστίασης έκλειναν λόγω έλλειψης νερού. Κάθε επιχείρηση έχει τη δική της δεξαμενή.	Ενεργοποίηση και αποκατάσταση δικτύου ύδρευσης, δημιουργία μονάδας αφαλάτωσης
10	Υποδομές	Πολύ χαμηλή ταχύτητα ίντερνετ	Εγκατάσταση οπτικής ίνας σε όλο το νησί από εταιρείες κινητής τηλεφωνίας
11	Υποδομές	Ακόμη δεν έχουν αποκατασταθεί οι ζημιές από τον σεισμό, με αποτέλεσμα εκκλησίες, σχολικές μονάδες και κεντρικά κτίρια να είναι ακατοίκητα	Επιτάχυνση έργων αποκατάστασης ζημιών
12	Υποδομές	Έξοδος των λυμάτων στο λιμάνι στο Βαθύ, ακατάλληλη θάλασσα για κολύμπι, έντονη μυρωδιά	Βιολογικός καθαρισμός στο Βαθύ
13	Αποζημίωση επιχειρήσεων	Επιχειρήσεις που επέλεξαν να μετεγκατασταθούν μετά τον σεισμό για να εξασφαλίσουν εισόδημα, αποκλείστηκαν από τις αποζημιώσεις χάνοντας ποσά που αφορούσαν αναγνωρισμένες ζημιές	Επανεξέταση όρων αποζημίωσης για σεισμό
14	Μεταφορές - μετακινήσεις	Ανεπαρκής η θαλάσσια σύνδεση με τα γύρω νησιά, σε βαθμό τέτοιο ώστε πολλές φορές να επιλέγεται η προσέγγισή τους μέσω Πειραιά	Συχνότερα δρομολόγια με Ικαρία, Χίο, Κω, Λέρο, Κάλυμνο, δημιουργία κυκλικής γραμμής
15	Μεταφορές - μετακινήσεις	Υψηλό κόστος στις θαλάσσιες συγκοινωνίες, έως και 70 ευρώ, συχνότητα που δεν ανταποκρίνεται στις ανάγκες. Το μεταφορικό ισοδύναμο καταβάλλεται με καθυστέρηση που φτάνει ως 1 χρόνο	Μείωση ναύλων, τακτικότερα δρομολόγια, εκκαθάριση μεταφορικού ισοδύναμου στο τέλος κάθε μήνα
16	Μεταφορές - μετακινήσεις	Πολύ ακριβά τα αεροπορικά εισιτήρια, ακόμη και 400 ευρώ η αγορά εισιτηρίου για την επόμενη μέρα σε περίπτωση ανάγκης, λίγα δρομολόγια	Μείωση τιμής εισιτηρίων, τακτικότερα δρομολόγια
17	Μεταφορές - μετακινήσεις	Εταιρείες ταχυμεταφορών και πλοία χρεώνουν πολύ υψηλά ποσά για τις αποστολές σε βαθμό να μην συμφέρει η εκτέλεση παραγγελιών εκ μέρους επαγγελματιών	Χαμηλότερα τιμολόγια σε επαγγελματίες
18	Μεταφορές - μετακινήσεις	Δεν υπάρχει τακτική συγκοινωνία από και προς το αεροδρόμιο, ούτε εντός του νησιού. Κυκλοφοριακό πρόβλημα επειδή όλοι μετακινούνται με ΙΧ ακόμη και στα κέντρα	Ενίσχυση τοπικής συγκοινωνίας με λεωφορεία και τακτικά δρομολόγια, αποκλεισμός ΙΧ από κέντρα, δημιουργία χώρων στάθμευσης
19	Κλιματική αλλαγή	Η αλλαγή των καιρικών συνθηκών τροποποιεί τις απαιτήσεις και την παραγωγή του πρωτογενούς τομέα	Έρευνα στην γεωργία και την κτηνοτροφία και καθοδήγηση - οδηγίες για την προσαρμογή των παραγωγών στα νέα δεδομένα

20	Τουριστική ανάπτυξη	Συγκεχυμένο μήνυμα και εικόνα προς δυνητικούς επισκέπτες και τουρ οπερέιτορς	Διαμόρφωση ολιστικού, συνεκτικού και ισορροπημένου πλάνου τουριστικής προώθησης
21	Τουριστική ανάπτυξη	Ανεπαρκής ανάπτυξη ορειβατικού τουρισμού παρά την ύπαρξη 38 μονοπατιών, θρησκευτικού (14 μοναστήρια) κι άλλων μορφών εναλλακτικών ή θεματικού τουρισμού που να αξιοποιεί τα συγκριτικά πλεονεκτήματα του νησιού	Προβολή συγκριτικών πλεονεκτημάτων
22	Τουριστική ανάπτυξη	Έλλειψη βασικών γνώσεων από εμπλεκόμενους στον τουρισμό που προέρχονται από τον πρωτογενή συνήθως τομέα	Διεξαγωγή ταχύρρυθμων σεμιναρίων σε πεδία όπως χρήση διαδικτυακών πλατφορμών, μάρκετινγκ, τιμολόγηση, παροχή ξενοδοχειακών υπηρεσιών
23	Τουριστική ανάπτυξη	Βάσει εκτίμησης παραγόντων της αγοράς ενώ στο παρελθόν το 10% των επισκεπτών έμεναν στο νησί 3 εβδομάδες το 85% 2 εβδομάδες, και το 5% 1 εβδομάδα, την τελευταία 5ετία το 85% μένει 1 εβδομάδα, το 10% 2 εβδομάδες και το 5% 3 εβδομάδες. Ως συνέπεια τα δωμάτια και οι κλίνες τους μένουν αναξιοποίητα τους περισσότερους μήνες το χρόνο	Διεύρυνση τουριστικής σεζόν
24	Αθέμιτος ανταγωνισμός	Πολυεθνικές αλυσίδες λιανικού εμπορίου πουλούν όλων των ειδών τα προϊόντα, από εργαλεία ως ρουχισμό, χωρίς να προμηθεύονται τίποτε από ντόπια παραγωγή	Προμήθεια από τοπική αγορά τουλάχιστον όσων προϊόντων παράγονται στο νησί
25	Αθέμιτος ανταγωνισμός	Στους επαγγελματίες του νησιού οι προμηθευτές δεν παρέχουν πιστωτικά τιμολόγια τζίρου λόγω χαμηλών πωλήσεων	Μεγαλύτερη ευελιξία από το χονδρικό εμπόριο
26	Ανάπτυξη εμπορίου	Η τοπική αγορά δεν είναι λειτουργική ή ελκυστική ούτε για ντόπιους ούτε για τουρίστες	Δημιουργία open mall, με ενιαίο φωτισμό, πάρκινγκ, σκέπαστρα, κοινή ιστοσελίδα

Ευχαριστίες

Ευχαριστίες οφείλω στους ακόλουθους που με διαφορετικούς τρόπους συνέβαλαν στην συγγραφή της παρούσας μελέτης, χωρίς φυσικά να ευθύνονται για το συνολικό αποτέλεσμα, το οποίο είναι ευθύνη του συγγραφέα: Αλέξανδρος Λυμπέρης – δήμαρχος Δυτικής Σάμου, Στάντζος Γιώργος – δήμαρχος Ανατολικής Σάμου, Γιάννης Βαλσαμίδης – αντιδήμαρχος Δυτικής Σάμου, Γιώργος Κυριαζής – πρόεδρος Διοικητικής Επιτροπής Επιμελητηρίου Σάμου, Μανόλης Γιοκαρίνης – πρόεδρος Εμπορικού Συλλόγου Σάμου, Δημήτρης Καλογήρου – Στέλεχος Επιμελητηρίου Σάμου, Τμήματος Εμποροβιομηχανικών και Επαγγελματοβιοτεχνικών Θεμάτων και Κυριάκος Κλώθος, προϊστάμενος περιφερειακής υπηρεσίας Σάμου της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής.

Βιβλιογραφία

- Βατικιώτης, Λ. & Γιακούλας, Δ. (2021), «Μια νέα αρχή για την μετα-Covid εποχή στην Περιφερειακή Ενότητα Καβάλας. Αποτύπωση του οικονομικού περιβάλλοντος μία ανάλυση από την οπτική του τουρισμού», Αθήνα: ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, σσ. 56.
- Δήμος Δυτικής Σάμου (2020), *Επιχειρησιακό Σχέδιο Δήμου Δυτ. Σάμου*.
- ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ (2019), Ετήσια έκθεση για τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις, Αθήνα.
- ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ (2021), Ετήσια έκθεση: Ο αντίκτυπος της πανδημίας στις επιχειρήσεις, Αθήνα.
- ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ (2022), Ετήσια έκθεση: Κρίσεις, ελληνική οικονομία και μικρές επιχειρήσεις, Αθήνα.
- Κονσόλας, Ν. (1997), *Σύγχρονη περιφερειακή οικονομική πολιτική*, εκδ. Παπαζήση.
- Λαμπρινίδης, Λ. (2012), *Οικονομική γεωγραφία – Στοιχεία θεωρίας και εμπειρικά παραδείγματα*, εκδ. Πατάκη.
- Παπαδασκαλόπουλος, Αθ. (2000), *Μέθοδοι περιφερειακής ανάλυσης*, εκδ. Παπαζήση.
- Περιφέρεια Βόρειου Αιγαίου (2021), 1^ο Περιφερειακό Πρόγραμμα Ανάπτυξης Περιφέρειας Βόρειου Αιγαίου, Έκδοση 1, Μάρτιος.
- Barro, R. J., & Xavier Sala-i-Martin, (1992), «Convergence», *Journal of Political Economy*, 100(2), σελ. 223– 251.
- Barro, R. J., Mankiw, N. G., Sala-i-Martin, X. (1995), «Capital Mobility in Neoclassical Models of Growth», *American Economic Review*, 85(1), σελ. 103–115
- Boudeville, J (1972), *Amenagement du territoire et polarization*, Paris.
- Cypher, J. M. & Dietz, J. L. (2004), *The process of economic development*, Routledge Tylor & Francis Group.
- Harvey, D. (1990), «Between Space and Time: Reflections on the Geographical Imagination», *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 80, No. 3, Σεπτέμβριος, σσ. 418–434, Tylor & Francis.
- Perrin, J. C. (1974), *Le Developpement regional*, Paris.
- Polese, M. (1994), «Economie urbaine et regionale, logique spatiale des mutations economiques», *Economica*, 1994.
- Solow, R. M. (1956) «A contribution to the theory of economic growth». *The quarterly journal of economics*, 70(1):65–94
- Swan, T. W. (1956). «Economic growth and capital accumulation» *Economic record*, 32(2):334–361.
- Youel, R. (1998) *Tourism: An Introduction*, Pearson Education.

Έτος Ίδρυσης 2006

ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Ινστιτούτο Μικρών Επιχειρήσεων
ΓΣΕΒΕΕ

imegsevee.gr

Αθήνα

Αριστοτέλους 46, 104 33
210-8846852
info@imegsevee.gr

Θεσσαλονίκη

Κωλέττη 24, 54627
2310-545967, 2310-517843
thessaloniki@imegsevee.gr

Πάτρα

Πανεπιστημίου 170, 264 43
2610-438557
patra@imegsevee.gr

Ηράκλειο

Βασιλείου Πατρικίου 11, 71409
2810-361040, 2810-361080
iraklio@imegsevee.gr

Λάρισα

Καστοριάς 2α, 41335
2410-579876-7
larisa@imegsevee.gr

Ιωάννινα

Σταύρου Νιάρχου 94, 45500
26510-44727
ioannina@imegsevee.gr

Το παρόν ερευνητικό κείμενο εκπονήθηκε στο πλαίσιο του Υποέργου 1: "Μηχανισμός μελέτης και ανάλυσης οικονομικού περιβάλλοντος λειτουργίας μικρομεσαίων επιχειρήσεων" της Πράξης "Παρεμβάσεις της ΓΣΕΒΕΕ για τη συστηματική παρακολούθηση και πρόγνωση αλλαγών του παραγωγικού και επιχειρηματικού περιβάλλοντος των μικρομεσαίων επιχειρήσεων" με κωδικό ΟΠΣ 5003864, του Επιχειρησιακού Προγράμματος Ανταγωνιστικότητα, Επιχειρηματικότητα και Καινοτομία (ΕΠΑΝΕΚ)

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ
ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΕΤΠΑ, ΤΣ & ΕΚΤ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΕΠΑΝΕΚ

ΕΠΑΝΕΚ 2014-2020
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ
ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ

ΕΣΠΑ
2014-2020
ανάπτυξη - εργασία - αλληλεγγύη

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης